

8gen-ART

e-ISSN: 2792-0569

Nurgül AKAR*

https://0000-0002-2426-230X
Eposta: nurgulakar3@gmail.com
Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü
Isparta/Türkiye

Ümit AKCA

https://orcid.org/0000-0002-8986-5873
Eposta: umitakca@sdu.edu.tr
Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü
Isparta/Türkiye

*Sorumlu yazar
(Corresponding author)

Bu makale, Nurgül AKAR'ın Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda hazırladığı "Yaşlı Yanlızlığı Krizi ve Toplumsal Katılımın Sosyolojik Anatomisi: Üçüncü Yaş Üniversitesi Deneyimi Üzerine Nitel Bir Araştırma" Doktora Tezi'nden üretilmiştir.

Araştırma makalesi (Research Article)

Gönderilme tarihi/Submission date
16.04.2026
Kabul tarihi/Accepted date
11.06.2026
Yayınlanma tarihi/Publishing date
17.06.2026

2026

Cilt/Volume : 6 Sayı/Issue :1
Sayfa: 1-26 Doi: 0.53463/8genart.202600434

Gündelik Hayatın İçinde Yaşlılık: Henri Lefebvre Perspektifinden Zaman, Mekân ve Beden Üzerinden Yaşlılık Deneyimi

Hegel'den aktaran Lefebvre (2010, s. 20); "aşına olunan bilinmez" der.

ÖZET

Bu çalışmada yaşlılık deneyimi, biyolojik bir yaşam evresi olmanın ötesinde; mekânsal düzenlemeler, zamansal deneyimler ve gündelik yaşam pratikleri içinde şekillenen toplumsal bir olgu olarak ele alınmaktadır. Yaşlılığın nasıl deneyimlendiğine ilişkin en net cevap, gündelik hayat pratiklerinin tezahürlerinde saklıdır. Çalışmanın amacı, yaşlı bireylerin karşılaştıkları yapısal ve deneyimsel sorunları sosyolojik açıdan tartışmaktır. Çalışma, kuramsal ve kavramsal analiz yöntemiyle yapılandırılmıştır. Bu nedenle çalışmanın kuramsal çerçevesi; Henri Lefebvre'in gündelik hayatın tekrar eden ancak anlam yüklü yapısını açıklamaya imkân veren "mekânın üretimi", "ritimanaliz", "kent hakkı" ve "gündelik hayatın eleştirisi" kavramları üzerinden çizilmiştir. Kentsel mekânların, yaşlılık ritmiyle hangi koşulda uyumlu (izoritmî) veya uyumsuz (aritmi) olduğu durumlar tartışılmıştır. Çalışma zamanı ile boş zaman arasındaki ilişki, yaşlılık özelinde kurulmuştur. Yaşlı bireyler ile kent arasındaki gerilim hattı; fiziksel, ekonomik, sosyal, kültürel ve dijital dışlanma boyutları üzerinden değerlendirilmiştir. Bu yönüyle çalışma, yaşlılık olgusunu Lefebvreci perspektifle tartışarak kuramsal bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Gündelik Hayat, Henri Lefebvre, Ritimanaliz

Old Age in Everyday Life: The Experience of Old Age Through Time, Space, and Body from Henri Lefebvre's Perspective

ABSTRACT

This study examines the experience of old age not merely as a biological life stage, but as a social phenomenon shaped by spatial arrangements, temporal experiences, and daily life practices. The clearest answer to how old age is experienced lies in the manifestations of daily life practices. The aim of the study is to discuss the structural and experiential problems faced by elderly individuals from a sociological perspective. The study is structured using theoretical and conceptual analysis methods. Therefore, the theoretical framework of the study is drawn through Henri Lefebvre's concepts of "the production of space," "rhythmanalysis," "the right to the city," and "critique of daily life," which allow for the explanation of the repetitive yet meaningful structure of daily life. The study discusses the conditions under which urban spaces are in harmony (isorhythmia) or disharmony (arrhythmia) with the rhythm of old age. The relationship between work time and leisure time is established specifically in the context of old age. The tension between elderly individuals and the city is evaluated through the dimensions of physical, economic, social, cultural, and digital exclusion. In this respect, the study offers a theoretical contribution by discussing the phenomenon of old age from a Lefebvrecian perspective.

Keywords: Aging, Everyday Life, Henri Lefebvre, Rhythmanalysis

1. GİRİŞ

Gündelik yaşam, toplumsal yapının kurulduğu, sürdürüldüğü ve yeniden üretildiği temel bir mimari alan olarak sosyal etkileşimlerin sürekliliğini sağlamaktadır. Gündelik yaşam, toplumsal yapının en çok görünür ancak en az sorgulanan alanlarından biridir. Bireylerin gündelik yaşam içinde bizzat deneyimleme fırsatı bulduğu, gözlemlediği ve anlamlandırıldığı olay ve olgular, toplumsal gerçekliğin oluşturulmasında etkin bir rol oynamaktadır. Bu gerçeklik, yalnızca dışsal olayların bireyler üzerindeki etkileriyle sınırlanmaz. Gündelik yaşam belirli düzenlilikler, tekrarlar ve ilişkisellikler içerisinde araştırılmaktadır. Toplumsal gerçekliği okumak devlet, ekonomi, siyaset ve hukuk gibi makro yapılarla sınırlı bir analizle değil, gündelik yaşamın mikro düzeyindeki pratiklerle birlikte ele alındığında mümkündür. Gündelik yaşam pratiklerine nüfuz etmek, tekrar edilen yaşam pratiklerinin ardındaki toplumsal anlamları ortaya çıkarmaktadır. Bireylerin gündelik pratikler aracılığıyla kurduğu bir etkileşim ağı söz konusudur.

En temelde bu süreç, gündelik yaşam deneyimlerimizin zihnimizde nasıl kök saldığı ve hangi anlam dünyalarını oluşturduğu ile ilgilidir. Her bir deneyim zihnimizde yeni bir alan kaplamaktadır. Bu noktada deneme ve yanılma yoluyla edindiğimiz bilgiler dışsal dünyayı yorumlama ve algılama noktasında önemli bir yerde durmaktadır. Gündelik hayat sosyolojisi, bireylerin olay ve olgulara yüklemiş olduğu anlamları önemsemekte ve bağdaştırmaktadır. Bu nedenle gündelik yaşam dünyası, yapı ile fail arasındaki ilişkinin en görünür hâle geldiği sosyolojik bir alanı ifade etmektedir.

Gündelik hayat içerisinde edinilen bilgiler, bireylerin dış dünyayı algılama ve yorumlama biçimlerini oluşturmaktadır. Belli bir rutin ile edinilen deneyimsel bilgiler, hayata yönelik bir bakış perspektifi kazandırmaktadır. Gündelik hayat sosyolojisi, bireylerin gündelik karşılaşmalar sırasında olay ve olgulara atfettikleri anlamları merkeze almakta ve toplumsal düzenin gündelik düzeyde nasıl kurulduğu üzerinde araştırma yapmaktadır.

Gündelik hayat sosyolojisi açısından amaç soyut varsayımlar üretmek değil; gündelik yaşamda ortaya çıkan eylemlerin, bireylerin tercihleri kadar başkalarıyla kurdukları etkileşimler aracılığıyla şekillendiğini ortaya koymaktır. Bu yönüyle gündelik yaşam, bireysel deneyimlerin ötesinde, toplumsal ilişkiler ağı içinde anlam kazanan ve süreklilik gösteren bir düzenin somutlaştığı temel bir inceleme alanıdır. Gündelik deneyimlerin sürekliliği, belirli bir öngörülebilirlik sağlayarak toplumsal düzenin istikrarlı biçimde sürdürülmesine olanak tanıyan özgül bir yapıyı ortaya çıkarmaktadır.

Gündelik hayat; sınırları olmayan, muğlak, çok katmanlı ve heterojen yapısı ile toplumsal ilişkilerin anlaşılmasını hem zor bir hale getirmekte hem de eşsiz bir alan açmaktadır. Tam da bu karmaşıklık içinde bireylerin rutin eylemlerine, süregelen pratiklerine ve gündelik karşılaşmalarına odaklanarak toplumsal düzenin nasıl kurulduğunu analiz etmektedir. Alışveriş yapmak, seyahat etmek, sıra beklemek, hobi etkinlikleri ya da eğitim mekânlarına gitmek gibi gündelik eylemler; toplumun iktidar ilişkilerini, kültürel normlarını ve toplumsal eşitsizliklerini ifşa etmektedir. Bu pratikler, beden, zaman ve mekân üzerinden işleyen sosyal ilişkilerin kurucu unsurları olduğunu göstermektedir.

Bu çerçevede gündelik hayat düşünüldüğünde akla ilk gelen özne yaşlı bireyler değildir. Yaşlı bireyler, gündelik yaşamda daha az görünen bir toplumsal grup olarak yer almaktadır. Yaşlılık doğal ve kaçınılmaz bir yaşam evresi olarak biyolojik bir sürecin sonucu olarak sınırlı tutulmaktadır. Ancak yaşlı bireylerin gündelik yaşam deneyimlerini anlamak; toplumsal, mekânsal ve kurumsal bağlamlar açısından son derece zengin bir analiz alanı sunmaktadır. Yaşlılık, tarihsel ve toplumsal bir olgudur. Bu nedenle yaşlı bireylerin gündelik yaşamda karşılaştıkları deneyimler, bireysel tercihler ya da kişisel

uyum kapasiteleriyle değil; içinde yer aldıkları toplumsal bağlamla birlikte değerlendirilmelidir. Bu bağlamda beden, gündelik yaşam içindeki işlevselliğiyle değerlendirilmelidir. Yaşlı bireylerin gündelik eylemleri, fizyolojik, psikolojik ve sosyal dönüşümlerin eşzamanlı olarak keşiştiği çok katmanlı bir deneyim alanı oluşturmaktadır.

Kültürel kodlar ve toplumsal yapı, gündelik yaşam içerisinde bireylerin sıradan eylemleri aracılığıyla üretilir ve sürdürülür. Çocukluk, gençlik ve yaşlılık gibi yaşam evreleri, bu gündelik düzen içerisinde farklı normatif beklentiler ve anlamlar kazanmaktadır. Yaşlılık döneminde toplumsal roller yeniden tanımlanmakta, mekânsal ve zamansal deneyimler değişmektedir. Gençlik ve orta yetişkinlik dönemlerinde ihtiyaç duyulan birçok gündelik eylem, yaşlılıkla birlikte işlevini kaybeder veya şekil değiştirmektedir. Uyanma saatleri, beslenme alışkanlıkları, ev içi etkinlikler, komşuluk ilişkileri ve sağlıkla ilgili pratikler, yaşlı bireyler için yeni anlamlar kazanır ve gündelik yaşamın yeniden örgütlenmesine işaret etmektedir.

2. Teorik Plan

2.1. Gündelik Hayat Kavramı

Gündelik kavramı içerdiği sıradanlık, tekrar ve alışkanlık özelliklerine rağmen, sınırları kesin olarak çizilemeyen karmaşık bir düşünsel alanı işaret etmektedir. Lefebvre gündelik hayatın sınırlarının felsefi düşünce ile anlam kazanacağını belirtmiştir. “Bu kavram, felsefe için ve felsefe tarafından, felsefi olmayı belirtir. Gündelik kavramı, gündelik hayattan gelmez, gündelik hayatı yansıtmaz; daha ziyade, felsefe adına, onun, olanaklı kabul edilen dönüşümünü ifade eder” (Lefebvre, 2016, s. 23). Gündelik hayat kavramı geniş bir parametrede analiz edilmektedir. Bu nedenle kavramın analitik ve tarihsel çerçevesini anlamak için referans noktalarına başvurmak işlevsel bir başlangıç noktasıdır. Cambridge Sözlüğü’nde günlük (everyday life) kavramı; 17. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Gündelik hayat kavramı kullanımı genellikle İngilizcede tercih edilmiş ve sıradan pratikleri açıklama amacı ile tercih edilmiştir. Öncelikli olarak çalışma düzenini, toplumsal etkileşimler, giyim tarzı ve ev içi düzenlemeler gibi maddi kültür unsurlarını açıklamak için kullanılmıştır. Süreklilik arz eden ve kendi içerisinde bir düzen oluşturan gündelik yaşam örüntülerini açıklayan bir içerik kazanmıştır (Turner, 2006, s. 180).

Sosyal bilimlerde tek bir kavram veya doğru üzerinden çıkarım yapılması olası değildir. Gündelik hayat kavramının da tek bir tanım içerisine sığdırılamayacağı aşikârdır. Bunun en temel nedeni kavramın doğası belli sabitlikten çok devingenliğe dayanması ile ilgilidir. Lefebvre, üç ciltlik *Critique of Everyday Life* adlı çalışmasıyla gündelik hayatın en kapsayıcı tanımını yapan teorisyen olmuştur. Gündelik olan deneyimin şimdiki (aktüel) hâlidir ve o anki somutlaşan boyutudur. Geçmişin izleri veya geleceğin bilinmezleri arasında değildir. Her bir gün, kendi tikel şartları içerisinde yeniden üretim alanına dahil edilmektedir. Yeniden üretilen ve zamanın sürekliliği içinde disipline edilen ve anlık deneyim alanlarını ortaya çıkaran dinamik bir varoluş biçimidir (DeCerteau vd., 2009, s. 25).

Gündelik olan üzerine düşünmek, bireylerin toplum içindeki konumlarını ve ilişkisel varoluşlarını çözümlene çabasının merkezindedir. Birey, toplumsal yapılarla olan temasını gündelik pratikler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Lefebvre’ye göre “gündelik hayat” toplumsal gerilimlerin, çatışmaların ve değişim olanaklarının gerçekleştiği somut pratikler bütünüdür. Gündelik hayat; toplumsal dönüşüm potansiyelini taşıyan, sınıfsal karşılaşmaların, iktidar ilişkilerinin ve direniş biçimlerinin görünür bir hâle geldiği devasa bir sahnedir (Roberts, 2013, s. 92-93).

Lefebvre, gündelik hayatı özgül bir deneyim alanı olarak değerlendirmekte ve tanımlarken ayırt edici niteliklerini ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda ilk önce zaman ve mekân deneyimleri üzerinde durmaktadır. Karşımıza çıkan temel mesele, zaman ve mekânın nasıl deneyimlendiği ve sahiplenildiği sorusudur. Gündelik hayat ne zihinsel tasavvurların kurguladığı soyut bir zaman-mekân düzenine hapsolmuştur ne de yalnızca doğanın döngüsel ritmiyle sınırlıdır. Zamansallık ve mekânsallık takvimsel ya da kozmik zamanın ötesinde, toplumsal ritimler tarafından şekillenen bir akışın sonucudur (Lefebvre, 2015, s. 17).

Bu bağlamda Lefebvre'nin dikkat çektiği temel ayırım, yaşantı ile gündelik hayat arasındaki farktır. Yaşantı, öznel deneyim alanını kapsamaktadır. Gündelik hayat ise bu öznel deneyimlerin toplumsal olarak çerçvelendiği, üretim ilişkileri ve yapısal koşullar tarafından biçimlendirildiği bir alanı temsil etmektedir. Lefebvre'in ifadesiyle gündelik hayat bir ürün ve tortudur. Bu kavramsallaştırmada, toplumsal üretim ilişkilerinin ortaya çıkardığı tarihsel bir ürün söz konusudur. Aynı zamanda bu ilişkilerin zamanla çökelerek bıraktığı izlerin, alışkanlıkların ve kalıplaşmış pratiklerin tortulaşmış birikimi olduğu anlamına da gelmektedir (Lefebvre, 2015, s. 18). Bireyler yaşadıkları çevre içerisinde edimlerini gerçekleştirmektedir. Zamanla edimler kalıplaşmakta ve toplumsal bir düzenin parçası hâline gelmektedir. Bu nedenle gündelik hayat parçalı bir şekilde değil; ekonomik, siyasal, kültürel ve mekânsal özellikleriyle birlikte ele alınmalıdır (Lefebvre, 2013, s. 39).

2.2. Kuramsal Arka Plan: Gündelik Hayat Sosyolojisinin Hatları

Gündelik hayat, toplumsal dönüşümlere eş zamanlı olarak düzen ve düzensizliği bir arada taşıyan yapısı nedeniyle, sosyal ve beşerî bilimlerin süreklilik arz eden araştırma alanlarından biridir. Gündelik hayat sıradan olanı indirgemez veya basit bir şekilde sınırlarını çizmez. Sıradan deneyimler, yinelenen eylemler, beden ve zamanın toplumsal organizasyonu ve mikro ölçekli ilişkileri toplumsal yapı ile birlikte deşifre etmeye imkân veren bir panorama sunmaktadır (Şahin ve Balta, 2001, s. 185).

Modern bir bilim olarak sosyoloji disiplininin gelişmesinde iki kuramsal yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Bu kuramsal yönelimlerden ilki, 18. yüzyılın toplumsal felsefe mirası ile 19. yüzyılın klasik sosyoloji birikimi olan ve toplumu bir bütün olarak değerlendiren sistem yaklaşımıdır. Klasik sosyolojinin önemli bir bölümü işlevsel zorunluluk üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle toplumsal yaşamın somut tezahürleri üzerinde durulmuş ve makro yapıların kuramsal düzeni ile ilgilenilmiştir. İkinci yaklaşım ise çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Mikro perspektifiyle bireyin anlam dünyasını merkeze alan yorumsamacı yaklaşım, gündelik hayat sosyolojisi için gerekli olan kuramsal çerçeveyi sunmaktadır (Bahar, 2009, s. 11-14).

Sosyolojik düşünce üzerinde uzun bir dönem geçerliliğini koruyan ve yapısal-işlevselci yaklaşım (structural-functionalism) ile değerlendirilen sistem yaklaşımı, toplumun her bir unsurunun belirli bir işleve sahip olduğunu vurgulamıştır. Toplumların örgütlü yapısı holistik (bütüncül) bir bakış açısı ile değerlendirilmelidir. Kurumlar ve toplumsal roller arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Her parçanın bir işlevi vardır; birey sistem içerisinde kendisine verilen rolleri öğrenir ve bu şekilde toplumsal yapı sürdürülmektedir. Bu nedenle toplumsal gerçeklik rastlantısal bir şekilde değil, belirli işlevleri sürdürmek için oluşturulan normatif düzen ve kurumlar aracılığı ile eşgüdümlü olarak şekillenmektedir (Giddens, 2012, s. 55-56). Ancak bireylerin anlam üretme potansiyelini, rol repertuarlarını ve etkileşim pratiklerini göz ardı etmesi nedeni ile eleştirilmiştir. Toplumsal sistem yaklaşımının inşasında Auguste Comte, Emile Durkheim

ve Talcott Parsons gibi teorisyenler yer almaktadır. Ayrıca ortodoks Marksizmin makro toplumsal çözümleme geleneği de önemli bir referans çerçevesi oluşturmaktadır (Gardiner, 2016, s. 17).

Toplumsal yapılar (kurumlar, kurallar, normlar) bireyin yönelimlerini biçimlendiren ve davranışlarını sınırlandıran belirleyici unsurları oluşturmaktadır. Bireysel eylem, daha öncesinde oluşturulmuş yapısal kalıpların etkisi ile özerkliğini kaybetmektedir. Sistem yaklaşımı, nesnelci/pozitivist perspektif ile uyum göstererek, gündelik yaşamın temel faili olan bireyin deneyimsel ve yorumlayıcı etkinliğini ikincil konuma yerleştirmektedir (Esgin, 2018, s. 18).

19. yüzyılda toplumu bir bütün olarak işleyen yapısal belirlenimci ve makro-determinist eğilimlere karşı güçlü bir düşünsel itiraz gelişmiştir. Bu itiraz, bireyin toplumsal dünyayı oluşturma, yorumlama ve dönüştürme kapasitesi ile ilgilidir. Bu mikro perspektifin kurucu isimlerinden biri olan Georg Simmel, toplumu bireyler arasındaki sürekli bir etkileşim "(sociation/Vergesellschaftung)" süreci üzerinden açıklamıştır. Simmel'e göre toplumsal gerçekliği ortaya çıkarmanın birçok yolu vardır. Karşılıklı etkileşimler ve anlık ilişkiler sosyal ilişkileri oluşturmaktadır. Gündelik etkileşim şemalarını bireysel, toplumsal ve nesnel bir sistem (kültür) olarak kategorize ederek açıklamaktadır (Swingewood, 1998, s. 164–165). Birey, toplumsal gerçekliği edilgen bir şekilde taşımaz, anlamlı eylemleri ile bilinçli bir aktör olarak toplumda yer almaktadır. Amerikalı sosyolog Harold Garfinkel'in (1967, s. 68) ifadesiyle bireyler, sistemi sorgusuzca kabul eden "kültürel ahmaklar" (cultural dopes) değildir. Aksine birey, toplumsal düzenin inşasında etkin bir fail (agent) rolü üstlenmektedir.

Bu doğrultuda yorumlayıcı sosyoloji, fenomenoloji, sembolik etkileşimcilik ve eleştirel teori gibi yaklaşımlar bireyin; öznel anlam dünyası, refleksif kapasitesi ve niyetli eylemlerini merkezi bir konuma taşımıştır. Bu kuramsal çerçevede sosyal bilimlerde yorumlayıcı paradigmanın epistemolojik temellerini sağlamlaştıran; Wilhelm Dilthey, Heinrich Rickert ve Max Weber gibi teorisyenler, devasa toplumsal yapıları yalnızca dışsal mekanizmalar ile açıklamanın mümkün olmadığını özellikle belirtmişlerdir. Bu nedenle bireylerin öznel anlam dünyasını anlamaya yönelik eğilimler artmıştır (Gardiner, 2016, s. 18).

George Herbert Mead, William James, John Dewey ve diğer Amerikan pragmatist geleneğin temsilcisi olan teorisyenler toplumsal yapıların nasıl organize olduğu ile değil, bireylerin eylemlerine yüklemiş olduğu öznel anlamlarla ilgilenmişlerdir. Bu teorisyenler toplumu dinamik bir oluşum olarak ele alarak "toplum nasıl gerçekleşir?" sorusuna yanıt aramışlardır. Bireylerin dünyayı kendi deneyimsel alanları içinde (pratik ve etkileşim) nasıl yorumladığı anlaşılmalıdır (Gardiner, 2016, s. 18).

Klasik sosyolojinin makro yapılar, sistem bütünlüğü ve işlevsel zorunluluklar çerçevesinde oluşturduğu gelenek insanı ve onun yorumsal karakterini anlama noktasında oldukça kısıtlı kalmıştır (Adler vd., 1987, s. 220). Bu kısıtlı teorik açıklamalar gündelik yaşam sosyolojisinin ortaya çıkması için gerekli olan zemini hazırlamış ve ilk uluslararası çalışmalar 1920 ve 1930'lu yıllar arasında gelişmiştir. İlk dönemlerde daha çok sosyal davranışçı perspektif ve fenomenolojik sosyoloji geleneğinden hareketle oluşturulmuştur. İlerleyen dönemlerde sembolik etkileşimcilik yaklaşımı ile bireyler arası iletişimde anlamın rolü üzerinde durulmuştur. İlk olarak sembolik etkileşimcilik çerçevesinde geliştiği kabul edilse de aslında sembolik etkileşimcilerin böyle bir amacının olmadığını vurgulamak gereklidir. Özellikle 1960'larda gelişen etnometodoloji, gündelik yaşamın kapalı kurallarını ve insanların sosyal düzeni nasıl inşa ettiklerini anlama

noktasında kuramsal bir yaklaşım gündelik hayat sosyolojisinin çerçevesini oluşturmuş ve bu alana önemli katkılar sunmuştur. Gündelik hayat sosyolojisi, 1970 yılında asıl popülerliğini kazanmıştır (Adler vd., 1987, s. 221). Amerikan sosyal davranışçılığı ve Avrupa fenomenolojisi modern sosyolojik düşüncenin iki önemli hattını oluşturmaktadır. Gündelik yaşamın, anlamın ve öznel deneyimin anlaşılması noktasında ortak bir epistemolojik kırılmayı temsil etmektedir.

Avrupa düşüncesinde yer alan Edmund Husserl'in fenomenolojisi, bilincin "yönelimselliği" (intentionality) üzerinde durmuş, bireylerin deneyim dünyasına ve bilinç yapılarına yönelik içeriden anlama ve "paranteze alma" (epoche) vurgusu yapmıştır (Lewis & Staehler, 2020, s. 31). Fenomenolojinin sorgulayıcı tavrından hareketle Husserl'in öğrencisi olan Alfred Schutz, fenomenolojik yöntemin sosyolojide kullanılabileceğini ifade etmiş ve gündelik yaşam dünyası (Lebenswelt) ortak deneyim alanları içerisinde bireylerin ortak anlam stokları aracılığı ile toplumsal düzeni nasıl sağladıklarını açıklamaya çalışmıştır. Schütz, gündelik hayatı, "doğal tutum" (natural attitude) içinde deneyimlenen yaşantı dünyasında (Lebenswelt) öznel anlam yapıları, sağduyu bilgisi, tipikleştirmeler, özneler-arasılık ve bilgi stokları aracılığıyla kurulan çok katmanlı bir anlam düzeni olarak açıklamaktadır. Dünyayı ikiye ayırarak toplumsal dünyayı anlamaya çalışmıştır. Birincisi yaşam dünyası, ikincisi ise günlük yaşam olarak ayrılmıştır. Doğal tutum içinde nesnel gerçeklikler bir kenara bırakılarak, sosyal dünyanın nasıl algıladığına dair bir betimleme yapılmıştır (Slattery, 2012, s. 232).

Schütz'ün sosyolojik analizinin merkezinde, gündelik yaşamı anlamlandırmak için kullandığı "yaşam dünyası" kavramı yer almaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2013, s. 107). Gündelik hayat olarak ifade edilmek istenen şey, toplumsal hayatın örgütlü yapısının deneyimlerimiz ile nasıl yorumlandığıdır. Öznelliğin belirleyici olduğu bu bağlamda, yaşama ilişkin yorumlarımız farklıdır. Bizlerin deneyimlemediği yaşam dünyası geçmiş ve gelecek deneyimlerimizi ilgilendirmektedir. Geçmiş kuşaklardan aldığımız bilgiler, eğitim aldığımız kurumlar bilgiyi öğrenme konusunda bir referanstır. Bireylerin, deneyimleri ile elde ettiği pratikleri, toplum ile bir arada olduğu alanlarda gösterme şansını yakalamaktadır (Yalçın, 2022, s. 216).

Gündelik hayat sosyolojisinin entelektüel kökenlerini anlayabilmek için sembolik etkileşimcilik, kritik bir noktadır. Chicago Okulu'ndan olan George Herbert Mead, sembolik etkileşim temelli yaklaşımı, fenomenolojinin toplumsal dünyayı anlama çabasıyla benzer kavramsal yönelimler içermektedir. George Herbert Mead'in ve Charles Horton Cooley'in kavramsallaştırmaları aktörlerin karşılıklı etkileşimleri sonucunda üretilen sembolik anlamlar ağını anlaşılır kılmaktadır (Binay ve Tatlıcan, 2018, s. 154). Bu yorumsamacı dönemeç, Peter L. Berger ve Thomas Luckmann tarafından toplumsal gerçekliğin toplumsal inşa süreci olarak açıklanmasıyla özne ve etkileşim merkezli geniş bir mikro sosyolojiyi geliştirmiştir (Berger & Luckmann, 2008, s. 28). Ayrıca Erving Goffman'ın dramaturjik yaklaşımı, toplumsal etkileşimi anlamak için geliştirdiği sahne metaforu benliğin ve toplumsal düzenin performatif yönü üzerinde düşünmeye teşvik etmiştir (Goffman, 2009, s. 35-36).

Gündelik hayat sosyolojisi, sıradan, tekrarlanan ve çoğu zaman fark edilmeyen pratiklerin nasıl kurulduğunu ve hangi süreçlerle "normal" kabul edildiği üzerine odaklanmaktadır. Yüzeysel olarak görünen gündelik etkileşimlerin arka planında yer alan toplumsal düzenleme mekanizmalarını görünür kılmaktadır (Goffman, 1959, s. 22). Bu etkileşimler selam verme biçimleri, sıra bekleme ve hizmet alma/verme gibi gündelik eylemlerin deneyimleri kapsamaktadır (Blumer, 1969, s. 2). Söz konusu ilişkilerde ortaya çıkan

normlar, eşitsizlikler ve güç ilişkileri mikro düzeyde somutlaşan pratik alanlar olarak işlev görmektedir (Bourdieu, 1990, s. 53).

Buna ek olarak; insan varoluşunu tarihsel, dilsel ve bağlamsal bir bütünlük içinde ele alan Martin Heidegger'in hermeneutik perspektifi, fenomenolojinin kapsamını derinleştirmiştir (Heidegger, 1972, s. 78). Bu doğrultuda fenomenoloji, bilinç odaklı bir kuramsal çerçevenin önüne geçerek gündelik yaşamın öznel anlam yapılarının incelenmesinde kullanılan yorumlayıcı bir sosyolojik yöntem ile kullanılmıştır. Yorumlayıcı fenomenoloji; fenomenleri anlamlandırmak ve yorumlamak için doğrudan bireylerin öznel deneyimlerine ve ifadelerine yönelmiştir (Kıral, 2021, s. 101-102).

Mikro düzeydeki bu alanları deşifre ederek bireylerin duygularına, düşüncelerine, algılarına, deneyimlerine dair farklı seçenekler sunmaktadır. Bu çerçeve toplumsal anlamların söylemsel, kurumsal ve maddi düzenekler üzerinden üretilme ve dolaşıma dâhil olma süreçlerini açığa çıkaran analitik bir düzlemdir. Gündelik yaşamın akışı içerisinde çok sayıda farklı deneyim ortaya çıkmaktadır. Deneyimler, ilişkisel ve süreçsel biçimde farklı toplumsal konumlara yerleştirilmektedir (Schütz & Luckmann, 1973, s. 15).

Gündelik etkileşimler kuramsal, söylemsel ve maddi araçlar üzerinden üretilmektedir. Burada vurgulanmak istenen mesele gündelik yaşamı oluşturan ilişkisellikler ve birliktelilik biçimleridir. Toplumsal sistemler gündelik yaşam içinde tekrarlanan pratikler aracılığı ile sürekli olarak üretilmektedir (Giddens, 1999, s. 25-28). Giddens'in yapılaşma kuramı çerçevesinde "toplumsal sistem" geniş bir parametrede tekrar eden etkileşimler aracılığıyla oluşturulan ve zaman-mekân boyunca süreklilik kazanan ilişkiler ağı olarak yer almaktadır. Soyut yapılardan ziyade, sistematik olarak gerçekleştirilen etkinlikler ile canlılık ortaya çıkmaktadır. Bireyin eylemleri, toplumsal sistemleri etkilemekte ve sistemler de alt sistemleri etkilemektedir. Gündelik hayatı mümkün kılan ilişki ağı içerisinde; toplumsal düzen kurulmakta, sürdürülmekte ve değişmektedir. Bu nedenle yapı ve fail arasındaki ilişki karşılıklı olarak birbirini etkileme gücüne sahiptir (Giddens, 2005, s. 124-126).

Toplumsal yapılar, normlar, kurumlar ve yerleşik beklentiler bir araya gelerek gündelik pratiklerin çerçevesini oluşturmaktadır. Failler bu pratikleri icra etmekte, yorumlamakta ve mikro uyarlamalar ile hareket alanına dahil olmaktadır. Gündelik hayat sosyolojisi, bireylerin farklı nedenlerle gerçekleştirdikleri eylemlerin arka planında yer alan anlamları gün yüzüne çıkarmaktadır. Bireylerin günlük yaşamda sosyal ilişkiler içinde etkileşimde bulunduğu sayısız kanal vardır. Bu kanalları algılama, anlamlandırma ve yorumlama süreçleri bireylerin yaşam pratiklerine göre değişmektedir.

1970'lerin sonu ve özellikle 1980'li yıllarda gündelik hayat sosyolojisi soyut tartışmalar düzeyinden çıkarılmıştır. Doğrudan sahaya inerek; gözleme ve görüşmelere dayanan çözümlenmeleri ile gündelik hayat, sıradanlığın görünmez alanı olmaktan çıkarak analitik olarak çözümlenebilir, betimlenebilir ve kavramsallaştırılabilir bir inceleme nesnesi hâline gelmiştir (Adler vd., 1980, s. 221). Ancak gündelik hayat sosyolojisinin kurumsal ve teorik anlamda derinleşmesi, Kıta Avrupası'nda özellikle Almanya, Fransa ve İngiltere'de yürütülen eleştirel çalışmalar ve sosyal teorisyenlerin geliştirdiği yaklaşımlar, Amerika'daki pragmatist temelli analizleri derinleştirmiştir. İngiltere bağlamında ise Norbert Elias karşımıza çıkmaktadır. Gündelik pratiklerin toplumsal yapılar ile olan ilişkisini inceleyerek, sıradan yaşam biçimlerinin tarihsel ve kültürel dönüşümünü temel almıştır (Kalekin-Fishman 2013'ten akt. Esgin, 2018, s. 23).

Fransız düşünce geleneği gündelik hayat sosyolojisini kuramsal bir olgunluğa taşımıştır. Gündelik hayat içerisinde gerçekleştirilen eylemler ve etkileşimler toplumsal yapının,

ideolojinin ve üretim ilişkilerinin yaşandığı kilit alanları oluşturmaktadır. Özellikle Marksist kuramın analitik çerçevesinde gündelik hayatın modern kapitalist hayat ile olan bağları ortaya çıkarılmıştır. Gündelik yaşam, toplumun nasıl işlediğini anlamak için iktidar, ekonomi ve ideoloji gibi görünmez olan ancak varlığını hissettiren ekonomik düzen, mekân organizasyonu ve tüketim alışkanlıkları üzerinden anlaşılmalıdır (Kalekin-Fishman, 2003, s. 717).

Gündelik hayat, basit tercihlerin bir sonucu değildir. Diğer taraftan Michel de Certeau ise kapitalizmin oluşturduğu baskı alanları içerisinde bireylerin geliştirdiği taktiklere odaklanmaktadır. Certeau, ikili bir analitik çerçeve üzerinden iktidar ve gündelik pratikler arasındaki ilişkilene şekli açıklamaktadır. Sistemin zorunlu koşullarına karşın bireyler, rasyonel hamleler geliştirmektedir (Certeau, 2009, s. 84). İktidarın kurumsallaşmış gücü karşısında geliştirilen anlık ve kurnazca girişimler, "taktik" olarak değerlendirilmektedir. Certeau, bunun bir direniş olduğunu vurgulamaktadır. Bireyler, gündelik yaşam alanı içerisinde özgür olduğunu düşündüren taktiksel hamleler yapmaktadırlar (Kalekin-Fishman, 2013, s. 716).

2.3. Analitik Çerçeve: Yaşlılık Deneyimini Gündelik Pratikler Üzerinden Okumak

20. yüzyıl düşünce dünyasının en önemli Fransız Marksist sosyologlarından biri olan Lefebvre, oldukça geniş bir tematik alanda çalışmalar yürütmüş olmakla birlikte, asıl ününü Marksizmi gündelik hayat perspektifi üzerinden yeniden düşünmesiyle yakalamıştır. Onun analizlerinin çekirdeğini, klasik iktisadi öğretinin merkezine yerleştirdiği homo economicus (ekonomik insan) değil; gündelik yaşamın sıradan pratikleri içinde var olan homo quotidianus (gündelik insan) oluşturmaktadır. Bu özne sadece rasyonel çıkarlar peşinde değildir. Gündelik deneyimleri aracılığıyla toplumsal gerçekliği ve sembolik etkileşimleri yeniden üretmektedir (Lefebvre, 2012, s. 45-50). İnsan sadece iktisadi olarak rasyonel bir varlık değildir. Birey, bütün etkinliklerini duyguları ve mantığıyla birlikte gerçekleştirmektedir. Sıradan, tekrar eden ve rutin hâline gelen etkinlikler, çok boyutlu bir özneyi ortaya koymaktadır.

Lefebvre, klasik marksist ideolojinin günümüz kapitalist toplumu açıklamak için yetersiz kaldığını savunmaktadır. Bu nedenle geleneksel Marksizm üzerine yeniden düşünülmesi ve genişletilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Lefebvre, Marx'ın ideolojisine gündelik olanı dahil ederek kapitalizmin, mikro yaşam düzeyi alanlarına ne şekilde nüfuz ettiğini derinlemesine analiz etmiştir. Toplumsal gerçekliği aramak için üretim ilişkilerine değil, gündelik yaşam pratiklerine bakılmalıdır. Birey, bütün etkinlikleri bu deneyim alanları içerisinde gerçekleştirmektedir (Lefebvre, 2012, s. 45-50). Çalışma düzeni başta olmak üzere; tüketim alışkanlıkları, iletişim kanalları ve boş zaman etkinlikleri gündelik hayatın zeminini oluşturmaktadır. Toplumsal düzen, sıradan etkinlikler ile oluşturulmaktadır.

Dolayısıyla gündelik hayat tesadüfi değil, sistematik bir kurgunun ürünüdür. Lefebvre'in itirazı gündelik olanın kendisine değil, bu alanın modern toplumun yapısal dinamiklerinden kopuk düşünülmesindedir. Bu eleştiriyi 1947 ile 1981 yılları arasında "Gündelik Hayatın Eleştirisi" (The Critique of Everyday Life) adlı üç ciltlik kapsamlı külliyatıyla derinleştiren teorisyen, "yönlendirilmiş bürokratik tüketim toplumu" olarak tanımladığı modern formun, yaşamı gündelik düzeyde nasıl inşa ettiğini otuz yılı aşkın bir süre boyunca temel bir problematik olarak incelemiştir (Lefebvre, 2012, s. 55).

Lefebvre'e göre modern toplumun en önemli sorunu "tekrar" (repetition) meselesidir (Lefebvre, 2012, s. 42). Bu nedenle sıradan ve tekrar eden eylemler sosyolojik olarak incelenmeyi hak etmektedir. Modern dünya, organize yapısıyla yönlendirilmiş düzenekler oluşturmaktadır. Bu düzenekler bireyi önceden belirlenmiş düzenekler içerisinde sevk

etmektedir. Gündelik hayat, kendi doğal akışında ilerlediği illüzyonunu yaratsa da aslında yapay bir ritmi takip etmektedir. Onun gündelik olana karşı bir itirazı yoktur. Ancak gündelik olanın modern toplumun yapısal unsurlarıyla birlikte düşünülmesi gerektiğini özellikle altını çizmektedir (Lefebvre, 2012, s. 45).

Lefebvre, gündelik hayatın içinde birbirine çok benzeyen fakat işleyiş mantığı farklı olan iki tekrar kipinin iç içe geçtiğini ifade etmiştir. Bunlar; döngüsel tekrar ve doğrusal tekrarlardır. Gündeliğin bütün toplumlarda benzer özellikler taşıdığı söylenebilir; ancak söz konusu özellikler modernite öncesi ve modern dönem arasında belirgin şekilde ayrılmıştır. Modern toplumda gündelik hayat pratikleri radikal bir şekilde değişmiştir. Sanayi öncesinde gündelik hayat yaşanış biçimi daha sade ve büyük ölçüde doğanın ritmine bağlı basit yapılardan oluşmaktaydı. Ayrıca zamansallık birikimsel bir ilerleme fikrine dayalı değildi. Doğada devam eden tekrarlar döngüsel bir yapıyı takip etmektedir. Çünkü döngüsel zaman, doğal çevrimlerin (mevsimler, gün ışığı, tarımsal dönemler vb.) içerisinde ilerlemekteydi. Bireyler zamanı denetlemiyor, bizzat bir döngüsellik içerisinde yaşıyorlardı (Lefebvre, 1991, s. 30). Modern zaman ile birlikte zaman; haftalara, saatlere ve dakikalara bölünen kurumsal düzenlemeleri denetleyen bir araç hâline gelmiştir. Döngüsel zaman tamamen yok olmamıştır. Fakat zaman, işlevsel kategorilere bölünerek sözleşmeler aracılığıyla düzenlenmiştir. Çalışma zamanı, zorlayıcı zaman ve boş zaman etkinlikleri gibi ayrımlar yeni deneyimleri ortaya çıkarmıştır (Lefebvre, 2020, s. 69).

Lefebvre'in gündelik yaşam çözümlemesi, yaşlılık deneyimini anlamak açısından ayrıcalıklı bir konumdadır. Yaşlı bireylerin gündelik yaşam deneyimlerini; zamansal, mekânsal ve bedensel müzakereler üzerinden kavramsallaştırmaktadır. Lefebvre, bireylerin yaşam deneyimlerinin zamansal ve mekânsal örgütlenişine özellikle dikkat çekmektedir. Modern hayatın temel belirleyicileri olan normatif ritimler ve düzenlemeler, gündelik pratiklerin çerçevesini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda yaşlılık, toplumsal ritimlerin zorunlu olarak yeniden kurulduğu, mekân kullanımının değiştiği bir deneyim alanı olarak belirmektedir. Modern toplumun hız, süreklilik ve üretkenlik baskısı yaşlı bireyler için uyumsuzdur. Modern toplum, saatin tik taklarıyla sürekli belli bir yere yetişme odaklı olan "lineer zamanı" esas almaktadır (Lefebvre, 2004, s. 21). Yaşlılık döneminde ise beden, kendi döngüsel ritmine dönmektedir. Örneğin çoğunlukla aşına olunan bir senaryo üzerinden düşünelim. Sabah aç karnına içilecek ilaç, öğle tansiyon hapi ve gece ise ağrı kesici alması gereken bir yaşlı birey, zamanını belli bir sağlık takibi üzerinden kontrol etmelidir. Teknik nesnelere, yaşlı bireyin gününü belirli parçalara bölmektedir. Sosyal yaşam da bedensel sağlık kadar belirleyicidir. Mahalle pazarına gitmek, kalabalığın ritmine karışabilmek, bir arkadaş ile selamlaşabilmek; zihinsel ve fiziksel akışı sağlayan sosyal çapalardır.

Yaşlılık, modern normatif ritimle kurulan ilişkinin gündelik düzeyde yeniden müzakere edildiği ilişki bir toplumsal deneyim olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla yaşlılık; gündelik yaşamın nasıl algılandığı, anlamlandırıldığı ve sürdürüldüğüyle yakından ilişkili toplumsal bir deneyim olarak; zaman, mekân ve beden üzerinden çözümlenecektir.

3. Yaşlılık Deneyiminin Yapısal Boyutları

3.1. Zamanın Geometrisi ve Gündelik Hayatta Yaşlılık

Modern toplumun işlerliğini sağlayan temel zamansal birim, 24 saatlik bir döngü etrafında yapılandırılan "gün" kavramıdır. Bu zaman dilimi, 19. yüzyılda sanayileşmeyle yaşamı organize etmek ve toplumsal eylemleri eşzamanlılığa bağlamak için oluşturulan standart bir zaman rejiminin sonucudur (Kern, 2013, s. 48). Modernite öncesinde (16. yüzyıla kadar) zaman, doğal bir yönelimin sonucunda şekillenmekteydi. Zamanın,

toplumsal yaşam üzerinde bağlayıcılığı zayıftı. Haftalık kurulan pazarlar, yıllık düzenlenen panayır ve kilise takvimi zamanın referans noktalarını oluşturmaktaydı (Yırtıcı, 2005, s. 70).

Modern toplumlarda zaman, sadece kronolojik bir akış değildir. Mevsim geçişleri, uyku, açlık ve bedensel yenilenme gibi doğal döngülerin ortak özelliği tekrar etmesi, esneklik göstermesi ve bedenin ihtiyaçlarına göre şekillenmesidir. Ancak modern toplumun üretim biçimlerine bağlı olarak doğal döngüler metalaşmış bir niteliğe bürünmüştür. Zaman üretim birimlerine, vardiyalara ve hatta dakikalara bölünmüştür (Yırtıcı, 2005, s.71).

Nitekim en güncel örneği mevsimlerin ve gün ışığının değişimi, çalışma saatlerini etkilememesi ile görebilmekteyiz. Gün ışığını taklit eden aydınlatmalar ve iç mekân tasarımıyla aktif çalışma sürdürülmektedir. Sabahları doğal ışığa göre değil, alarmlar ile uyanmak, öğle aralarını kısa molalar ile geçiştirmek ve akşam dinlenmesini üretkenliği artıracak faaliyetlerle doldurmak, yaşlı bireylerin biyolojik ve sosyal ritimlerini modern toplumun çizelgelerine göre yeniden biçimlendirmektedir. Hatta dinlenme eylemi bile daha üretken olma motivasyonu ile gerçekleştirilmektedir. Yaşlı bireyler için bu durum rutin kaybı anlamına gelmektedir.

Lefebvre, bu gerilimi ritmoloji (ritim çözümlemesi) üzerinden kuramsallaştırmış ve farklı ritimler arasındaki ilişkiyi gün yüzüne çıkarmıştır (Lefebvre, 2023, s. 115). Gündelik hayatın belli bir tınısı vardır. O tınıyı fark edebilmek genele dair ritmi duyabilmeyi gerektirmektedir. Gündelik olanın ritmi belirli süre sonra aşinalık kazandırmaktadır (Lefebvre, 2020, s. 220). Yaşlı bireylerin gündelik yaşamda karşılaştığı engeller bu aşinalık nedeni ile olağanlaştırılabilir veya ikincilleştirilebilmektedir. Lefebvre bu noktada gündelik hayatın ritimlerini kavramsal bir düzleme olarak görünür bir hâle getirmektedir. Trafiğin sesi, okul bahçesinde koşutran çocuklar, belirli saatlerde açılıp kapanan dükkânlar, randevu saatleri, toplu taşımanın temposu ya da kamusal mekânlardaki bekleme düzenleri, gündelik hayatın ritmik örgütlenmesini somut şekilde göstermektedir.

Örneğin; yaşlı bir bireyin hastaneye gitmek için evden çıktığını varsayalım. Evden çıkış anı ile merdivenden inme, kaldırıma geçme, toplu taşıma veya taksi bulma gibi engeller söz konusudur. Hastaneye randevu saatine yetişme kaygısı, kayıt sırası bekleme, polikliniği bulma ve eczaneye gitmek gibi pek çok aşama yaşlı bireyleri fiziksel açıdan yormaktadır. Yaşlılar, yaşamı yavaşlattığı düşüncesi ile geri çekilme davranışı gösterebilmektedir. Bu senaryo, istemsiz bir ihmalin nedeni olması nedeniyle ayrıca önemlidir. Yaşlı bireyin yavaşlaması, çabuk yorulması ve kararsızlık anları gündelik hayatta uyum süreçlerini zorlaştırmaktadır. Ritmik baskılar, yaşlı bir bedenin hareket etme, yön bulma ve dinlenme ihtiyacı aynı zamansal düzen içinde bütünleşmez. Lefebvre'ye göre bu bir aritmi sorunudur (Lefebvre, 1992, s. 41). Bunun tam tersi izoritmik olarak kavramlaştırmaktadır. Ritmik yapılar arasında eşzamanlılık ve denge vardır. Gündelik yaşamın çok katmanlı yapısını organize etmek için ritmik bir eşleşmeye ihtiyaç vardır. Gündelik yaşam içerisinde bu ritmin örneğine az rastlanmaktadır (Lefebvre, 1992, s. 95).

Zorlayıcılığı derinleştiren en önemli hat; zaman ve mekânın örgütlenişidir. Kamusal/yarı-kamusal hizmet düzenekleri hız ve dakiklik sadece fiziksel eylem üzerinde baskı kurmaktadır. Kalabalık ortamlarda karar verebilme, yön bulabilme ve eş zamanlı uyum bilişsel ve bedensel bir yüke dönüşebilmektedir. Ayrıca dijitalleşme ile otomatik sistemlere entegre olunması beklenmektedir. Bütün bu hız rejimi Lefebvre'in ritim

çözümlemesi ile kent ve yaşlı bireyler arasında arrhythmic (ritim bozulması) oluşturmaktadır. Lefebvre'in ritmanaliz yaklaşımında aritmi, iki veya daha fazla ritmin uyum sağlayamamasıdır (Lefebvre, 1992, s. 95). Toplumsal süreklilik ve bir kaos ortamının oluşmaması için tüm yaş gruplarının söz konusu ritme bağlı olmaları beklenmektedir. Ancak yaşlı bireyler hem bilişsel gerilemeler hem de yaşlılık normları nedeni ile bu süreçlerden iki kez etkilenmekte ve gündelik yaşam pratiklerini daraltmaktadırlar. Modern toplumda tüm bireyler bu baskıyı randevu sistemleri, bürokratik işlemler ve bekleme süreleri zamansal bir baskı oluşturmaktadır. Doğal yaşam döngüsünün bir parçası olan yaşlılık, doğrusal ve ölçülebilir zaman anlayışı nedeniyle asenkronik bir ilişki kurmaktadır. Lefebvre zamanı; çalışma, özel yaşam ve boş vakit olarak kategorilere ayırmıştır. Zamansal kategorileştirme, gündelik hayat pratiklerinin organize olmuş yapısını göstermektedir. Çalışma zamanı, boş zaman, özel zaman ve ulaşım yaşam deneyiminin haritasını oluşturmaktadır (Lefebvre, 2015, s. 9).

3.2. Çalışma Zamanı

Bireylerin yaşamlarını idame ettirebilmek adına sarf ettikleri emek ve bu emeğe ayrılan süre çalışma zamanını oluşturmaktadır. Özellikle kapitalist düzenin etkisiyle zaman bir amaç olmaktan çıkıp herhangi bir şeye ulaşmak için kullanılan bir araç hâline gelmiştir. Yaşamın organik bütünlüğü, çalışma zamanıyla birlikte parçalanmıştır. Birey, zorunlu bir süreye bağlı olarak gündelik yaşamını sürdürme çabasıdadır (Lefebvre, 2013, s. 77). Modern toplum formasyonunda zaman rasyonelleştirilmiş ve homojenleştirilmiştir. Örneğin bir beyaz yakalının mesai saatleri sadece iş saati ile sınırlı değildir. Çalışanın, ertesi gün işe zamanında ve dinç bir şekilde gidebilmesi için uyku saatlerini planlamalıdır. Bu nedenle günün neredeyse tamamına yakını ipotek altındadır. Ayrıca trafikte geçirdiği zaman ve ev içerisine taşınan mesai de çalışma zamanını oluşturmaktadır. Modern kapitalist toplumlarda zaman açıkça bir sömürü nesnesi hâline dönüştürülmüştür. Zamanın niteliği, onun kazancı üzerinden değerlendirilmiş ve üretim alanının ayrılmaz bir parçası olmuştur. İşçi veya çalışan modern zamanın temposuna yetişebilmek için en fazla kendisinden ödün vermektedir. Ortaya çıkan kayıpları telafi etmek için özel yaşamına sığınmaktadır (Lefebvre, 2020b, s. 69).

Birey, çalışma hayatı boyunca bedensel ve zihinsel emeğiyle üretime katkı sağlamaktadır. Ancak yaşlılık dönemi ile birlikte çalışma hayatı sona ermektedir. Yaşlı bireyler, emeklilik evresine geçmektedir. Yaşlı bireylerin emeklilik algısı, deneyimleri, beklentileri ve içinde buldukları koşullara bağlı olarak değişmektedir. (Akçay, 2015, s. 205). Yaşlı bireyler için çalışma zamanının sona ermesi bir özgürleşme fırsatı olarak görünse de Lefebvre bunu bireyin üretken olma vasfını yitirdiği gerekçesiyle gündelik hayatın merkezinden kayması olarak okumaktadır. Yaşlı birey, çalışma zamanının belirlediği "yararlılık" ilkesinin dışında kalmaktadır. Bu nedenle yaşlı birey, çalışma zamanında inşa ettiği toplumsal kimliği ve ritmi kaybederek bir tür boşluğu ve yalnızlığı deneyimlemek zorunda kalmaktadır (Lefebvre, 2015, s. 19).

Emeklilik dönemi, yaşlılık dönemi içerisinde en kritik zaman dilimidir (Onur, 2011). Emeklilik ile yaşlı birey kamu ya da özel sektörde sürdürdüğü çalışma hayatının kapanışını yapmaktadır. Yaşlı bireyler, emeklilik ile esnek bir zamansallığa geçiş yapmış ve bu durumu kabullenmek zorunda kalmışlardır. Neticede yaşlı bireyler, emeklilik ile artık gündelik hayatın aktif bir öznesi değildir. Serbest zaman etkinliklerini sürdürebileceği, kendisini yeniden tanıyabileceği ve yaşlılık sürecini rahatça geçirebileceği bir süreç olarak düşünülse de sosyal açıdan geri çekilme evresinin başlangıcıdır. Zamanı etkin, mutlu ve anlamlı şekilde kullanmak için yeni bir arayış hâli ortaya çıkmaktadır (İçli, 2016, s. 51). Bu dönemde ortaya çıkan sorunlar yaşlılık

döneminin ekonomik, toplumsal ve psikolojik yönleri ile ilgilidir. Emekliliğe ilişkin alınan kararlarda bireysel ve toplumsal faktörler belirleyici olmaktadır.

3.3. Boş Zaman

Boş zaman kavramı İngilizcede “leisure” terimiyle ifade edilmektedir. Olumlu çağrışımları ile bilinen boş zaman kavramı; “fırsat tanıma”, “serbest olma” ve “izin” gibi anlamlara karşılık gelmektedir (Hacıoğlu ve ark., 2003, s. 7). Çalışma zamanının belirleyiciliği modern toplum yapısı ile değişmiş ve boş zaman giderek daha merkezi bir zamansal kategori hâline gelmiştir. Boş zaman, bireyin öznel ihtiyaçlarını karşılayabildiği işlevsel bir alan olmuştur. Modern özne genel hayatı çerçevesinde; emek süreci ile aile ve özel yaşam deneyimlerinden karşılayamadığı ihtiyaçlarını boş zaman etkinlikleri ile elde etmeye çalışmaktadır. Ancak bu durum refleksif bir sorgulama sürecini başlatmaktadır. Lefebvre, boş zamanın, örtük bir kaygı yarattığını ileri sürmektedir (Lefebvre, 2012, s. 35).

Boş zaman dünyası, yaşlı bireyler özelinde de değerlendirildiğinde ortak sorunların olduğunu görmek mümkündür (Blackshaw, 2009, s. 7). Yaşlı birey çalışma hayatı boyunca fırsat bulamadığı birçok hobi, kurs ve uğraşı bu dönemde gerçekleştirme konusunda heyecanlı olabilmektedir. Ancak bu süreçler içerisinde kendisini değersiz veya unutulmuş olarak hissedebilmektedirler. Yaşlı birey eğlenmenin veya oyalanmanın alternatif yollarını ararken; yeniden bir aidiyet ve kimlik inşası gibi sorunlar ile karşı karşıya kalabilmektedir. Yaşlı bireyler için boş zaman deneyimlenmesi çeşitli yapısal ve öznel sınırlılıklar nedeniyle sorunlu bir süreç hâline gelebilmektedir (Lefebvre, 2012, s. 37- 38).

4. Mekânsal Düzenlemeler, Kent ve Yaşlılığın Dışlanması

Sosyal bilimler literatüründe “mekân” kavramı ekseninde çeşitli tanım ve yaklaşımlar, kavramın anlam içeriğini zenginleştirmiş olsa da bir karmaşıklık ve belirsizlik ortaya çıkarmıştır. Mekân üretimini detaylandırmadan önce mekânın ne olduğunu anlamak önemlidir. İngilizce kullanımında “space” terimi karşımıza çıkmaktadır. Bu terim mekânı ve uzayı karşıladığı için disiplinler arası çalışmalarda anlam karmaşasına neden olmaktadır. Türkçede ise kullanımı; yer, uzam, alan veya doğal ve toplumsal mekân gibi farklı karşılıkları ifade edilmektedir. Kavramın bağlamına göre farklı kullanımlar ortaya çıkmaktadır. Felsefi olarak mekân çoğunlukla boşluk ya da uzam kavramları üzerinden, daha soyut ve ontolojik bir çerçevede kullanılmaktadır. Coğrafya disiplininde ise mekân kavramının kullanımı somut bir düzlemde ele alınarak “yer” kavramı ile ilişkilendirilmiştir (Çetin, 2010, s. 59).

Mekân, toplumsal devrimin tarihsel sürekliliği içerisinde, toplumsal yapıların geçirdiği yapısal dönüşümlerle eş zamanlı olarak yeniden tanımlanan ve farklı toplumsal gereksinimlere yanıt verecek biçimde üretilen tarihsel/toplumsal bir kategoriyi oluşturmaktadır (Şentürk, 2014, s. 85). Mekân, yalnızca insanların içinde bulunduğu fiziksel bir çevre unsuru değildir. Toplumsal ilişkilerin inşa edildiği, gündelik yaşamın sürdürüldüğü ve sosyal süreçlerin karşılıklı olarak şekillendiği çok katmanlı bir yapıdır (Harvey, 2003, s. 34).

Toplumsal değişimin tarihsel temelleri bağlamında ele alındığında modernite öncesi dönemde insanlar mekânları bireysel ihtiyaçları doğrultusunda kullanmıştır. Bir yaşam niteliği olarak mekân deneyimsel bilgi ve kullanım amaçlarına göre; görece doğa ile uyumlu, tahribatın az olduğu ve somut ihtiyaçlar doğrultusunda değerlendirilmiştir. İnsan ile çevre ikilisi arasında karşılıklı uyum gözetilmiş ve bu uyum mekânın kullanım değerini merkezileştirmiştir.

Bu ilişki, Lefebvre'in kavramsallaştırmasıyla açıklandığında, mekânın ağırlıklı olarak kullanım değerini hatırlatmaktadır. Kullanım değeri temelinde tasarlanan mekânlar, bireylerin gündelik yaşam gereksinimlerini karşılamaya yöneliktir. Barınma başta olmak üzere güvenlik, çalışma, sosyalleşme ve kültürel pratiklerin aynı anda gerçekleşebileceği bir düzeni oluşturmaktadır (Keleş, 2015, s. 140).

Ancak endüstri toplumuna geçiş ile mekânın anlamı değişmiştir. Mekân, kapitalist üretim sürecinin bir parçası hâline gelmiştir. Yaşam alanları çoklu parçalara ayrılmıştır. Bu nedenle mekânsal pratikler değişmiştir. Mekânın değeri, artık değişim değeri temelinde betonarme yapılara indirgenmiştir. Mekân, parçalara (parsellere) ayrılmıştır. Arzu ile gerçeklik arasında yapısal bir kopuş oluşturulmuştur. Bu mekânsal değişim, gündelik yaşamın yabancılaşmasını ifade etmektedir. Kent hafızası kapitalist dolaşımın öncelendiği bir pazar yerine dönüşmüştür. Mekân ile kurulan ilişkiler zayıflamış ve bireyler giderek yalnızlaşmıştır. Mekânın birleştirici nitelikleri zayıflamıştır. Rutinleri aksatan, karşılaşmaları azaltan ve ortak kullanım alanlarını değiştiren bir yapı ortaya çıkmıştır. Bireysel bir şekilde gündelik yaşamda var olmanın yollarını arayan bireyler, kolektif deneyimlerden uzaklaşmış ve genellikle geçici ilişkiler kurmak zorunda kalmışlardır (Lefebvre, 2014, s. 121-123).

Lefebvre'in mekânın toplumsal üretimine yaklaşımı, kapitalist modernitenin mekânı ve zamanı nasıl metalaştırdığını ortaya koymaktadır. Bu noktada David Harvey'in açıklamaları önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Harvey, mekânın toplumsal değişimini, zaman-mekân sıkışması kavramı ile değerlendirmektedir. İç içe geçmiş mekân ve zamanlar aynı anda birden çok deneyimi yaşatmaktadır (Tekeli, 2011, s. 121).

Lefebvre'in mekânın üretimi yaklaşımı, yaşlıların kentsel mekânda günlük yaşam pratiklerini anlamak için güçlü bir teorik zemin sunmaktadır. Mekânın üçlü diyalektiği (spatial triad) yaşlı bireylerin yaşadığı dezavantajlı durumları trialektik bir şekilde açıklamaya imkân tanımaktadır (Lefebvre, 1991, s. 39-41). Mekân; tarihsel süreçleri, kültürel yapıyı ve zihinsel tasarımları ortaya çıkaran bir arayüz olarak işlev görmektedir. Mekânsal alanlar her toplumun kendine özgü ihtiyaçları ve şartları içerisinde yeniden inşa edilmiş ve çok katmanlı girift bir yapıyı ortaya çıkarmıştır.

Lefebvre'in formüle ettiği mekânsal üçleme; algılanan mekân (Perceived Space), tasarlanan mekân (Conceived Space) ve yaşanan mekân (Lived Space) olarak mekânın diyalektik ilişkisini ortaya koymaktadır. "Algılanan mekân" (mekânsal pratikler), gündelik hayatın tekrar eden pratikleri içinde bireyin fiziki çevre ile kurduğu bedensel ilişkiyi ifade etmektedir. Fiziksel eylemler aracılığı ile farklı deneyimler ortaya çıkmaktadır. Bedensel pratikler, mekândaki düzenin sürekliliğini göstermektedir. Bireylerin yürüme, dinlenme ve çalışma gibi gündelik bedensel pratikleri mekânı temas üzerinden somutlaştırmaktadır. Bir evde odaların yerleşimi, hastane koridorlarının düzeni ya da bir mahallede sokakların konumu, bireylerin eylem kapasitesini etkilemektedir (Lefebvre, 2014, s. 410).

Bir huzurevinde kalan yaşlı birey, yemekhaneye gitmek için dinlenebileceği sandalyelerin bulunduğu yolu tercih etmesi algılanan mekân ile ilgidir. Resmi planda (Mekân Temsili) bir koridor geçiş alanı olarak yer almaktadır. Ancak burada bazı kısa sohbetler veya karşılaşmalar ile sosyalleşme alanlarına dönüşebilmektedir. Fiziksel engellere göre de algılanan mekân pratiği değişebilmektedir. Diz ağrıları artan bir yaşlı için merdivenler ciddi bir engeldir. Bu nedenle bir üst kat "algılanan mekânın" dışında kalmaktadır. Proje üzerindeki 200 metrekare kullanım pratiği diz ağrısı nedeniyle sadece 20 metrekareye kadar düşebilmektedir. Başka bir şekilde daha önceki odasında olan yerleşim düzenini,

huzurevine taşımak isteyebilir, tanıdık bir yaşam alanı daha konforlu ve güvende hissettirebilmektedir. Yaşlının, bedensel engelleri ve alışkanlıkları o mekânın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Mekân temsilleri (“tasarlanan mekân”) ise mekânın henüz maddi düzeyde deneyimlenmeden önce teknik-rasyonel planlamalar çerçevesinde anlamlandırılan bir tasarım nesnesidir. Planlama şemaları, imar politikaları, mimari projeler ve teknik düzenlemeler aracılığıyla kurumsallaşmaktadır. Teorik kabuller, ideolojik yönelimler ve teknik planlamalar neticesinde kurgulanan mekân bir proje hâline getirilmektedir. Ortaya çıkan zihinsel tasarımlar, mekânın nasıl örgütleneceğine dair temsili bir şema sunmaktadır. Teknokratlar, kent plancıları ve çeşitli uzmanlar bir araya gelerek mekânları tasarlamaktadırlar. Bu bağlamda mekân; iktidar ilişkilerini yansıtmakta ve belirli güç ilişkilerine dair fikir vermektedir. Özellikle kapitalist toplumsal formasyonda tasarlanan mekân, elverişli bir yaşam modeli oluşturma amacından ziyade, sermaye birikimi mantığı doğrultusunda planlanmaktadır (Lefebvre, 2020, s. 63-68).

Kimin nereye girebileceği, kimlerin yan yana gelebileceği belli kurallara göre oluşturulmaktadır. Bireylerin günlük hayatta gerçekleştirdiği eylemler (bir kapıdan geçmek, bir meydana toplanmak) aslında o önceden yapılmış planın bir sonucudur (Ghulyan, 2017, s. 23). Örneğin bir huzurevinin zihinsel projesi öncelikle temsili olarak kurgulanmaktadır. Huzurevleri genellikle şehrin daha sakin bölgelerinde inşa edilmektedir. Etrafı çam ağaçları ile donatılmış veya yüksek duvarların olduğu bir alanın içerisinde yer almaktadır. Yaşlılar, şehrin merkezinden dolayısıyla diğer insanlardan ayrıldığı bir mekân temsili içerisindedir. Dış dünya ile içerideki dünya arasındaki gündelik pratikler; valilik izinleri, kapıdaki güvenlik, bakım elemanları, teknik personel ve ziyaretçi saatleri aracılığıyla denetlenerek netleştirilmektedir.

Huzurevinde yemekhane ve sosyal salonlar etkileşim noktası olarak çizilmiştir. Bu nedenle geniş ve yeterli sayıda oturma grubu bulunmaktadır. Huzurevi planında bakım veren personellerin alanı ile yaşlıların alanı birbirinden ayrılmıştır. Ayrıca mutfak ve depolar belirli saatlerde kullanıma açıktır. Çay saatleri, etkinlikler ve çeşitli oyunlar disipline edilmiş bir sosyalleşme biçimidir. Kurumsal bir mekânsal hiyerarşi henüz çizim aşamasındayken oluşturulmuştur. Bu örnek Goffman'ın ifadesiyle bir "total kurum" (bütüncül kurum) olduğunun en açık göstergesidir.

Mekân kuramının üçüncü boyutunda ise analitik olarak en geçirgen ve en zor sınırlandırılabilir boyutu olan “yaşanan mekân” (lived space) yer almaktadır. Temsil mekânları, bireylerin duygusal ilişkilerini, simgesel yüklemelerini ve gündelik pratiklerini taşıyan aktif bir anlam örgüsüdür. Bireyin gündelik eylemlerini gerçekleştirdiği ve bedeniyle temas kurduğu mekânsal dünyayı ifade etmektedir. Bu dünyada bireyler kendilerini ifade etmenin alternatif yollarını bulmaktadırlar. Bu nedenle en yaşamsal boyutun burada gerçekleştiğini söylemek doğrudur. Yaşanan mekân, akışkan ve dönüşüme açıktır. Toplumsal gerçekler deneyimler ile yaşanmakta ve hissedilmektedir. Bireylerin; sevinçleri, üzüntüleri, hatırları ve aidiyet duygusu yaşanan mekânı oluşturmaktadır (Lefebvre, 2014, s. 67-71). Huzurevinde tüm odalar belli bir standart ölçüsünde tasarlanmıştır. Ancak yaşlı birey, odayı kişisel eşyalarıyla yaşayan bir mekân hâline dönüştürme gayreti içerisindedir. Fiziksel bir nesne, yaşlının iç dünyasındaki bir duygunun yansıması olarak yer almaktadır. Bu bir fotoğraf, bir çiçek, bir obje veya bir ibadet alanı olabilmektedir. Yalnızlığının veya huzurlu bir limanın son durağı olarak mekânsal aidiyet duygusu değişmektedir.

4.1. Kent Mekânında Fiziksel Dışlanma

Birleşmiş Milletler Yaşlı İlkeleri'nde vurgulanan "katılım" ilkesi, yaşlıların yerel yönetim süreçlerine katılmasıyla ilgilidir. Bu ilkeyle yaşlıların toplumsal görünürlük düzeylerinin artırılması amaçlanmıştır. Yaşlı bireyleri yalnızca hizmet alan ya da bakım verilen kişiler olarak değerlendirmek, onları kent hakkından mahrum bırakmaktadır (United Nations, 1991; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014).

Gündelik yaşam sosyolojisiyle kentte yaşlanmayı okumak; mekânla kurulan ilişkileri, gündelik rutinleri, karşılaşma pratiklerini ve mikro-iktidar biçimlerini açığa çıkarmaktadır. Kentsel mekân, insan yaşamının temel unsurlarını oluşturmaktadır. Barınma, çalışma, rekreasyon ve mobilite eylemlerinin gerçekleştiği bir yaşam çevresidir (Giddens, 1998). Kent, fiziksel yapıların bir araya geldiği mekânsal bir organizasyondur. Kent mekânlarında toplumsal ilişkiler üretilmekte, yeniden biçimlendirilmekte ve anlamlandırılmaktadır.

Kent alanı, belirli toplumsal gruplar için bir fırsat oluştururken yaşlılar, engelli bireyler ve çocuklar için yaşama katılımı kısıtlamaktadır. Kent, yaşlı bireyler için belirli pratiklerin sınırını çizmektedir; banklar, kaldırımlar, duraklar, parklar, camiler, atölyeler, sağlık merkezleri ve mahalle ölçeği, erişilebilirlik ve güvenlik üzerinden yaşlılığın sınırlarını belirlemektedir. Mekânın fiziksel unsurları (basamaklar, eğimler, aydınlatma, yaya süreleri, oturma alanları) maddi filtreler oluşturmaktadır. Mekânın hangi süre ile kullanılabilceği ve kimin kullanabileceği konusunda sınırlayıcı olabilmektedir. Maddi eşikler, yaşlıların mekânsal erişimini etkilemekte ve yaşam deneyimini daraltmaktadır. Ayrıca bağımlılık ilişkileri, aidiyet ve güvensizlik gibi temel sorunları ortaya çıkarmaktadır (MacLeod vd., 2017, s. 9).

Kentin fiziksel bariyerlerinin yaşlılık üzerindeki doğrudan etkisini inceleyen mekânsal gerontoloji, yaşlanmanın mekânsal boyutunu merkeze almaktadır. Yaşlı bireylerin mahalle, konut ve kentsel alanlar ile kurmuş olduğu ilişkiyi ele almaktadır (Andrews vd., 2013). Yaşlı bireylerin fiziksel ve sosyal çevre arasındaki etkileşimini inceleyen mekânsal gerontolojinin entelektüel kökeni Chicago Okulu'na uzanmaktadır. Buna karşılık olarak coğrafi gerontoloji ise 1970'li yıllarda sosyal psikologların çevresel unsurların yaşlılar üzerindeki etkisini ele alan çalışmalarıyla gündeme gelmiştir (Andrews vd., 2009, s. 1642). Mekânsal (çevresel) gerontoloji, özellikle yerinde yaşlanmaya (Ageing in Place) yönelik çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Yaşlı bireylerin fiziksel ve bilişsel kapasitelerindeki gerilemeye rağmen çevrenin sunduğu imkânlardan yararlanabilmesi üzerine odaklanmaktadır (Wahl & Lang, 2003, s. 7). Bu alanın yaygınlaşmasında, sağlıklı yaşlanma ve yaş dostu toplum çalışmalarına kuramsal ve ampirik veriler sunması etkili olmuştur (Moulaert vd., 2018, s. 18).

Mekânın sunmuş olduğu olanakları ve kısıtlılıkları belirlemektedir. Bu şekilde yaşlı bireyin sadece kent yaşamında değil, ev ortamında da yaşadığı sorunları ortaya çıkarmaktadır. Ev ortamı yalnızca iç mekânı değil dış mekânı da kapsamaktadır. Ayrıca zamansal açıdan günlük döngüler, mevsim döngüleri ve yaşam süresini dinamik bir süreç olarak ele almaktadır. Yaşlı bireyler genellikle gündüz saatlerinde mahallede zaman geçirmektedirler. Sosyal etkileşimler için gündüz saatleri tercih edilmektedir. Arkadaşına, komşusuna veya ailesine bu zaman diliminde daha kolay erişebilmektedir. Akşam saatlerinde ev içerisinde yaşam sürdürülmektedir. Yaşlı biri karanlıktan korkabilir veya algılanan güvenlik düzeyi düşebilmektedir. Benzer şekilde mevsimler, mekânsal deneyimin belirleyicisi olmaktadır. Yaz mevsiminde açık kamusal alanlar daha sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin; parklar, bahçeler, camiler, semt pazarları ve sokaklar canlı

iletişim kanalları olmaktadır. Ek olarak; erişilebilir banklar, tutunma barları, temiz su kaynakları ve gölgelik alanlar yaşlılar için kamusal mekânlarda hareket edebilmeyi doğrudan etkileyen temel unsurlardır (Kalınkara & Arpacı, 2016, s. 417).

Yaz mevsimi, mikro-kamusallığı daha erişilebilir bir hâle getirmektedir. Kış mevsiminde ise soğuk hava nedeniyle dış mekân kullanımı minimum düzeydedir. Özellikle buzlanma ve olumsuz hava şartları yaşlı bireyleri endişelendirmektedir. Buzlanma ve kaygan zeminler düşme riskini artırmaktadır. Yaşlı bireyler gençlere göre vücut ısısını düzenleme (termoregülasyon) konusunda daha zayıftır. Bu durum, hipotermi gibi yaşamsal tehditleri ortaya çıkarmaktadır. Kış aylarında ortaya çıkan aşırı düşük sıcaklıklar, yaşlı yetişkinler için ciddi bir sağlık tehdididir. Ortalamanın altındaki sıcaklık düşüşleri, ölüm riskini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca solunum yolu rahatsızlıkları, damar tıkanıklığı ve kardiyovasküler komplikasyonlar hayati riskleri artırmaktadır (Kalınkara & Kalaycı, 2019, s. 81). Hem kentin hem de konutların termal konforu bu sağlık sorunlarının önlenmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Ek olarak, kapalı dinlenme noktalarının bulunmaması ve karanlık günlerin psikolojik etkisi “kış hapsi” ile sonuçlanabilmektedir (Kalınkara & Arpacı, 2002, s. 145).

Yaşlı bireylerin ulaşamadığı fiziki alanlar ve hizmetler fiziksel dışlanmayı oluşturmaktadır. Fiziksel dışlanma; sosyal, kültürel ve ekonomik dışlanmanın da belirleyicisidir. Kent mekânında karşılaşılan fiziksel engeller, mekânsal pratiği etkilemektedir. Yoldaki girinti-çıkıntılar, kaldırım kenarları, merdivenler, yüksek platformlu otobüsler, ağır kapılar ve sınırlı dinlenme alanları yaşlı bireylerin mekânsal deneyimlerini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Kentin içerisindeki bariyerler hem yaşlı hem de engelli bireyleri etkilemektedir. Bu konuda bariyersiz çevre kavramı ön plana çıkmıştır. İlk olarak engelli bireylerin topluma aktif katılması amacıyla geliştirilmiştir. Zamanla yaşlı bireyleri de kapsayarak çevre içerisindeki engellerin asgari düzeyde tutulması hedeflenmiştir. Türkiye’de ise “bariyersiz çevre” düşüncesinin ilk örneği Nazilli’de kurulmuş ve tanıtılmıştır (Tufan, 2016, s. 193).

Özellikle kentleşme sürecinde doğal şehirleşmeye izin verilmemiştir. Neoliberal politikalar kentin yaşam kapasitesini üretim ve tüketim süreçleri içerisinde değerlendirmiştir. Kapitalist üretim sürecinde mekân, meta değerine indirgenmiştir. Lefebvre, bu süreci “mekânın üretilmesi” ile açıklamaktadır. Kent içerisinde veya yakın çevreye yönelik yapılan müdahalelerde bireylerden izin alınmamaktadır. Mekânın üretimi, istenmeyen ve beklenmeyen sonuçları ortaya çıkarsa dahi bir hak tanınmamaktadır (Lefebvre, 2015, s. 24). Yaşlılık nedeni fiziksel ve bilişsel gerilemeler, mekânın üretiminden daha fazla etkilenen toplumsal grubu oluşturmaktadır. Kentsel mekanların donanımları yaşlı bireylerin toplumsal ilişkilerini de belirlemektedir.

Yaşlı bireylerin günlük yaşamla kurmuş olduğu ilişkideki kırılma, fizyolojik yaşlanma dışında modern toplumun işlerliği ile ilgilidir. Modern toplum, yaşlıları üretmedikleri gerekçesiyle işlevsiz görmekte ve onları düşük değer kategorisine yerleştirmektedir. Kamusal idealin dinamizm ile kurgulanması nedeniyle yaşlılık deneyimleri daha az görünür bir tarafta kalmaktadır (Giddens, 2005, s. 165-167).

4.2. Kent Mekânında Ekonomik Dışlanma

Küresel ölçekte tıbbi olanakların gelişmesi insan ömrünü uzatmıştır. Dolayısıyla yaşlı nüfus oranı artmış ve yaşlanan toplum gerçeğini beraberinde getirmiştir. Yaşlı bireyler, kent mekânından faydalanmak için gerekli olan finansal giderleri karşılama noktasında yetersiz kalabilmektedirler. Özellikle metropol kentler özelinde değerlendirildiğinde ekonomik adaletsizlikler çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yaşlı birey ve kent

arasındaki ekonomik gerilimi; yaşlı yoksulluğu, konut güvensizliği, yalnızlık, sosyal izolasyon, çevresel adalet ve dijital erişim sınırlılıkları gibi sorun alanlarında görmek mümkündür. Bunlara ek olarak ruh ve beden sağlığının da gerilime dahil olması yaşlılık deneyiminin niteliğini olumsuz bir şekilde etkilemektedir (Özmete vd., 2012, s. 8-9).

Ekonomik koşullar, aktif yaşlanma sürecinin belirleyici unsurudur. Finansal yeterlilik, yaşam kalitesinin yanı sıra sosyal güvenlik ve yaşlı bireylerin toplumsal hayata katılım kapasitesini doğrudan etkilemektedir. Kentleşme ile fiziksel çevrenin kullanım alanları değişmiştir. Kentsel mekanların tüketim stratejileri ile organize edilmesi, yaşlı bireylerin bağımsız bir şekilde hareket edebilmesinin önünde bir engel olmuştur. Özellikle üçüncü mekânların azalması ile yaşlı bireyler toplumsal hayattan geri çekilme eğilimi göstermişlerdir. Örneğin parkların, özel bir işletme ile kafe/restoran olarak hizmet vermesi yaşlı bireyler için mekânsal bir erişim engelidir (Kılıç ve Akca, 2020, s. 20). Kılıç ve Akca'nın çalışmasından yola çıkılarak değerlendirildiğinde, camilerin kamusal bir ibadet mekânı olmasına karşın yaşlı bireylerin çeşitli çevresel bariyerler ile karşılaştığı ve ekonomik yetersizliklerin yarattığı kısıtlılıklar nedeniyle erişilebilirlik sorunları yaşadığı görülmektedir. Bu durum hem çevresel hem de ekonomik dışlanmanın bir sonucu olarak sosyoekonomik bir problemdir. Lefebvre'in kent hakkı yaklaşımı çerçevesinde, cami gibi kamusal veya dini alanlara her yaş grubunun eşit düzeyde erişememesi, sosyoekonomik temelli bir "kentsel adalet" problemini gündeme getirmektedir.

Yaşlı bireylerin finansal açıdan tam bağımsız olamadığı durumlarda çeşitli yoksunluklar ortaya çıkmaktadır. Sınırlı istihdam, gelir seviyesinin düşüklüğü ve emekli maaşının hiç olmaması ekonomik refahı ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle yaşlılar, temel hizmet ve olanaklara sınırlı bir şekilde erişmektedir. Finansal yetersizlikler, bağımlılığı ortaya çıkarmaktadır. Yaşlı bireyler gündelik yaşam faaliyetlerini gerçekleştirememektedir. Barınma, beslenme ve aidiyet gibi temel sorunlar yaşlı bireylerin entegrasyonunu zorlaştırmaktadır. Örneğin; yaşlı bireyin, ulaşım ve ilaç masrafları nedeniyle tek başına eczaneye gidememesi hem genel sağlık düzeyini etkilemekte hem de sosyal hayattan geri çekilmesine neden olmaktadır. Emekli maaşının az olması veya hiç olmaması nedeni ile aile ekonomisine katkısı sınırlı kalmaktadır. Torunlarının beklentilerine karşılık veremeyebilir, ev ekonomisi için kendisini yetersiz hissedebilmektedir. Bu noktada aile üyelerinin tutum ve tavrı kritiktir. Yaşlı bireylerin deneyimleri önemsenerek, maddi bir fayda beklenmemelidir. Aile içerisinde ekonomik nedeni dışlanma yaşlı bireylerde depresyon gibi psikososyal sorunları ortaya çıkarabilmektedir (Kalaycı & Özkul, 2017, s. 91).

Artan yaşlı nüfusu ve kentsel yaşam koşulları göz önünde bulundurulduğunda tartışılması gereken önemli kavramlardan biri gümüş ekonomidir. Artan yaşlı nüfusu ile birçok yaşlı birey emekli olmuş veya istihdam alanından geri çekilmiştir. Bu nedenle yeni ihtiyaçlar ve istekler ortaya çıkmıştır. Gümüş ekonomi; yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik oluşturulmuş iktisadi bir modeldir. "Gümüş ekonomi" (pazar) kavramı, ilk kez 1970'lerde Japonya'da yaşlıların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik tesislerin artışıyla gündeme gelmiştir. 50 yaş ve üzerindeki bireylerin ihtiyaçlarına cevap verebilmek ve yeniden çalışma piyasasında yer alabilmesi için gerçekleştirilen çalışmaları kapsamaktadır (Klimczuk, 2021, s. 6).

Yaşlı bireylerin tüketim ihtiyaçlarını sadece bakım rejimi ile sınırlandırmayıp; finans, sağlık, yaşlı dostu konutlar, akıllı ev teknolojileri, medikal ürünler, hizmet robotikleri, turizm ve eğlence endüstrisi gibi birçok alanda hizmet alan bir grup hâline getirilmiştir (European Commission, 2015, s. 8). Ancak bu umut vaat eden modelin arka planında ciddi bir adaletsizlik söz konusudur. Her yaşlı aynı gelire, aynı sağlık düzeyine ve aynı aile

yapısına sahip değildir. Homojen bir yaşlı kitlesi varsayımına dayanan bu iktisadi model gümüş soylulaştırma olarak kavramlaştırılabilecek bir sosyoekonomik adaletsizliği de beraberinde getirmektedir. Özellikle yüksek kiralar yaşlı bireyleri, kentlerin çeperlerine itmektedir. Böyle bir durumda yaşlı bireyler hem komşuluk ilişkilerinden ve mahallesinden uzaklaşmakta hem de kamusal hizmetlerden mahrum kalabilmektedir. Bu tür ekonomik kırılmalı yaşlı yoksunluğunu oluşturmaktadır.

4.3. Kent Mekânında Sosyal Dışlanma

Dünya genelinde yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte, yaşlılık ve yaşlanma üzerine yapılan çalışmaların hacmi artmış olsa da yaşlılık, yönetilmesi gereken bir sorun alanı gibi ele alınmaktadır. Özellikle modern toplum yapısı ile başarılı yaşlanma ve aktif yaşlanma gibi kavramların sükse yapması yaşlılığın nasıl değerlendirildiğine ilişkin ölçütleri ortaya çıkarmaktadır (Calasanti ve Slevin, 2001). Yaşlıların toplumsal düzlemde dışlanma ve kamusal hayattan geri çekilme biçimlerini ele almadan önce, kavramsal olarak “sosyal dışlanma” kavramı anlaşılmalıdır.

Sosyal dışlanma; bireylerin ya da grupların hâkim olan sosyal, siyasal ve kültürel yaşantıya dahil olamama şeklinde açıklanmaktadır (Walker & Walker, 1997, s. 8). 1970’li yıllarda Fransa’da ortaya çıkan sosyal dışlama kavramı, gelir adaletsizliği sonucunda ortaya çıkan dezavantajlı durumları değerlendirmek için kullanılmıştır. Fransa’da, toplumsal bütünleşmeyi zayıflatan yapısal sorunları açıklamak için sosyal işlerden sorumlu devlet bakanı olan Rene Lenoir, sosyal dışlanma kavramını kamusal literatüre taşıyan ilk isimdir (Silver, 1995, s. 63). Ekonomik boyuta vurgu yapılarak, “toplumsal yaşama katılamama” süreçlerinin nedenleri ve sonuçları yapısal faktörlerle ilişkilendirilmektedir (Tartanoğlu, 2010, s. 2).

Yaşlılık döneminde ortaya çıkan değişimler dikkate alındığında, gündelik yaşantılarını belli bir süreklilik içerisinde devam ettirebilmeleri için kentsel alanların güvenli ve erişilebilir yaşam çevreleri olarak tasarlanması temel bir gerekliliktir. Yaşlılık sürecinde ortaya çıkan fizyolojik, bilişsel ve sosyal değişimler yaşam pratiklerini doğrudan etkilemektedir. Çevrenin fiziksel niteliğine bağlı olarak fiziksel ve sosyal engeller karşısında yaşlı bireylerin kırılmalı farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Kentsel alanlara erişim fiziksel hareketlilikle sınırlı değildir. Ekonomik nedenler ve sosyal çevre ile kurulan ilişki bu hareketliliğin belirleyicisi olabilmektedir. Oysa kent hakkı, belirli bir yaş grubuna ait ayrıcalık değildir (Harvey, 2013, s. 44–45).

Çevrenin tasarımından kaynaklanan fiziksel engeller ilk sırada yer almaktadır. Gündelik yaşamın fiziksel unsurları, yaşlı bireylerin yaşam alanlarını daraltabilmekte ve sonuç olarak sosyal dışlanmaya maruz bırakmaktadır (Yung ve ark., 2016). Kaldırımların düzensiz planlanması (yetersiz aydınlatma, dar sokaklar ve dik rampalar gibi) çevresel sürekliliği bozan fiziksel engeller yaşlı bireylerin, yaşam coğrafyasını kısıtlamaktadır. Toplu taşıma araçlarına ulaşımında yaşanan zorluklar, yüksek kaldırım kenarları, merdivenler, sosyal etkileşim mekânlarına erişememe, açık rögar kapakları, ani kot farkları, belirsiz yaya geçitleri ve kamusal tuvalet eksikliği yaşlı bireylerde fiziksel ve duygusal yorgunluk yaratmaktadır (World Health Organization [WHO], 2007).

Özellikle yaşlı nüfus oranındaki artış, kentlerin ve yaşam alanlarının kapsayıcı bir şekilde yeniden ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Yaşlılığın mekânsallaşması, sosyal dışlanma riskini en aza indirmek amacıyla kentsel çevrenin yeniden tasarlanmasını ifade etmektedir. Yaşlanma deneyimlerini görünür hâle getiren mekânsal politikalar, yaşlılığın mekânsal bir kategori olarak tanınmasını sağlayacaktır (Şentürk & Kurtkapan, 2017, s. 13).

Ayrıca yaşlıların ve engelli bireylerin ihmal edildiği durumlarda sosyal destek mekanizmaları zayıflamaktadır (Waite & Das, 2010; Akca, 2022, s. 219'dan aktarıldığı gibi). Yaşlı bireyler genellikle bakım veren kişiye bağımlı olmaktadır. Birincil düzeyde bakım verenin denetlenmemesi fiziksel ve duygusal istismarın yanı sıra sosyal istismara da yol açabilmektedir. Yaşlı bireyler için sosyal izolasyon çok yönlü mağduriyet ile sonuçlanabilmektedir. Özellikle yaşlıların ve engelli bireylerin güç dengesizlikleri ile karşılaşması ve hakkını koruyamaması dramatik bir yaşlılık deneyimine neden olmaktadır. Örneğin; yaşlı bireyin, aile üyeleri ile olan iletişimini zayıflatması, ziyaretçi kabulünün bakım verenin inisiyatifine kalması, dışarı çıkarmaması ve dikkate almaması sosyal istismarın en önemli nedenleridir.

4.4. Kent Mekânında Kültürel Dışlanma

Yaşlanma süreci evrensel bir şablon değildir. Yaşlılık ve yaşlanma sürecine ilişkin bakış açısı toplumun kültürel genetiği ve değer sistemleri tarafından belirlenmektedir. Yaşlılığa ilişkin değerlendirmeler, içinde bulunduğu toplumun yapısına göre değişmektedir. Bu nedenle heterojen bir kimliklenme söz konusudur. Yaşlılık, sosyolojik bir statü göstergesidir (Tufan, 2014). Yaşlanma olgusu; toplumsal çevre, ekonomik koşullar, iktidar mekanizmaları, kültürel değerler ve bireysel biyografiler tarafından şekillenen çok boyutlu bir süreçtir (Tufan vd., 2017, s. 78).

Yaşlılık dönemi genellikle istenmeyen bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Yaşlı yetişkinlerin yaşadığı olumsuz deneyimler, yaşlılığa ilişkin önyargıları ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca yaşlılığın belli stereotipler ile sınırlandırılması yaş ayrımcılığına neden olmaktadır. Her çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemi aynı değilse yaşlılık dönemi de aynı değildir. Yaşlılık deneyimleri, her bireyin genel yaşam motivasyonuna göre değişkenlik göstermektedir. Ayrıca yukarıdaki bölümlerde ifade edildiği gibi ekonomik, sosyal ve fiziksel dışlanma gibi nedenler yaşlılık sürecini etkilemektedir. Bu noktada yaşlı birey, kendi varoluşunu toplumsal bir yük olarak algılamaktadır (Keller vd., 1989; Steverink vd., 2001).

Yaşlı bireylerdeki dışlanmışlık hissini kaldıracak kültürel etkileşim mekanlarına ihtiyaç vardır. Yetişkinler ve gençler yaşlı bireyler ile daha az zaman geçirmeyi istemektedirler. Yaşlı bireylerin yavaş yürümesi, zamanı yavaşlatması, zaten anlamıyor ya da anlamayacak gibi olumsuz düşünceler iletişimi sınırlandırmaktadır. Kültürel açıdan bazı toplumsal tutumlar, yaşlı ihmal ve istismar süreçlerini derinleştirmektedir. Aile içinde yaşanan sorunlar özel alan olarak nitelendirilmektedir. Bu nedenle yaşlı birey, istemediği veya istismar edildiği koşullarda dahi susmayı tercih etmek zorunda kalmaktadır. "Eğer söylersem daha kötüsü olabilir veya evimden ayrılmak zorunda kalabilirim" kaygıları sessiz kültürel dışlanmanın en çarpıcı nedenleri arasındadır. Bu sessizlik sarmalı, kültürel dışlanma ve istismarı görünmez hâle getirmektedir (Akca, 2022, s. 217).

Kalaycı ve Özkul'a (2018, s. 424) göre, her insan yaşamının herhangi bir döneminde hastalıklarla mücadele edebilir ve depresyona eğilim gösterebilir; ancak yaşlılık döneminde ortaya çıkan rahatsızlıklar bir bozulma süreci olarak değerlendirilmektedir. Bu olumsuz bakış açısı, yaşlılığa ilişkin birtakım önyargıları beslemekte ve sonuçta yaşlı bireylerin kültürel olarak dışlanmasına zemin hazırlamaktadır. Kültürel açıdan dışlanma söylem ile sınırlı değildir. Yaşlı bireyler, toplumsal temsilde ve kültürel katılım alanlarında yetersiz veya değersiz hissetmektedir. Yaşlı bireylerin yaşam tarzı, sağlık durumu, sosyo-ekonomik sınıf ve kültürel arka plan gibi yaşam farklılıkları nedeni ile uyum sorunları da ortaya çıkabilmektedir (Zheleva, 2013, s. 235). Ayrıca modern toplum yapısındaki değişim ile ortaya çıkan bireyselleşme sürecinde en kırılgan grubu yaşlılar

oluşturmaktadır. Geleneksel toplumda kültürel aktarımın en önemli figürü olan yaşlılar modern toplum ile bir yük hâline gelmiştir (Kalaycı, Özkul & Uysal, 2017, s. 92). Yaşlı bireylere yönelik kültürel dışlanma, yalnızlık sorununu ortaya çıkarmıştır. Yalnızlık ve sosyal izolasyon, yaşlı bireylerin toplumsal yaşamdan geri çekilmesine neden olmuştur. Kuşaklararası dayanışma azalmış ve yaşlılığa kültürel anlamdaki bakış açısı değişmiştir.

Kültürel açıdan toplumun yaşlanması, bütün yaş gruplarının hayatını etkilemektedir. Toplumun sosyodemografik yapısındaki değişim kültürel, ekonomik, siyasal ve sağlık alanlarındaki değişimi de zorunlu bir hâle getirmektedir (Tufan, 2014, s. 6). Bu konuyu sistemli bir şekilde ele alan alanlardan birisi olan gerontolojik sosyal çalışma; yaşlı bireylerin, ruhsal sağlığının yanı sıra aile içi ilişkileri ve kültürel aidiyetleri gibi unsurların iyileştirilmesine de odaklanan çok boyutlu bir destek disiplindir (Mellor & Lindeman, 1999, s. 3).

Sosyal gerontoloji, yirminci yüzyılın başlarında gelişmiştir. Yaşlı bireyleri, toplumsal ve kültürel çevreleri içinde ele alan bir yaklaşım olarak aile ve komşuluk ilişkisi, ekonomik şartları, kültürleri ve toplumsal rolleri ile birlikte değerlendirilmiştir. Yukarıdaki metinde ifade edildiği üzere yaşlılığın konumunun değişmesi kültürel bağlam ile ilgilidir. Buna ek olarak kır ve kent yaşamındaki ihtiyaçlar ve kültürel beklentiler aynı değildir. Metropolde yaşamını sürdüren yaşlı birey; sosyal görünmezlik, iletişim kopukluğu ve yalnızlık gibi sorunları daha fazla yaşamaktadır (Özkul & Kalaycı, 2015, s. 266).

4.5. Kent Mekânında Dijital Dışlanma

Kentsel mekânlar günümüzde fiziksel yapılar ile sınırlı değildir. Dijital ağların da örmüş olduğu yeni bir yaşam alanının varlığı söz konusudur. Dijitalleşme kavramı literatürde sayısallaştırma olarak da bilinmektedir. Bu kavram, ilk kez 1971 yılında Robert Wachal tarafından kullanılmıştır (Mazurchenko ve Maršíková, 2019). Günümüzde; üretkenlik, öğrenme, iletişim ve eğlence gibi birçok faaliyet dijital ortamlar ve araçlar üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Dijital toplum, yaşlı bireylerin topluma katılım biçimlerini ve gündelik yaşam pratiklerini etkilemektedir. Yaşlı bireylerin dijital araçlara erişim fırsatı aynı değildir. Ayrıca okuryazarlığı olmayan yaşlı bireyler, dijital toplumun dışında kalmaktadır. Dijital teknolojileri kullanmak için dijital okuryazarlığın yanı sıra, dijital becerilere de sahip olmak gereklidir (Van Dijk, 2020). Van Dijk'e göre dijital eşitsizlik internete veya teknolojik araçlara erişememe sorunu ile sınırlı değildir. Örneğin bir yaşlı birey, telefonda otobüs saatlerini bulamaması nedeniyle kamusal alandan geri çekilebilmektedir. Nasıl gideceği ve eve ne zaman döneceği endişesi kamusal alan özelinde, dijital temelli bir hareket kısıtlılığına neden olabilmektedir. Kenti kullanma ve dolaşma hakkını daraltabilmektedir. Günümüzde hastane randevularının neredeyse tamamı MHRS ve e-Nabız uygulamaları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Ancak bu uygulamalara giriş, şifre doğrulama veya parolayı unutmama gibi nedenler yaşlı bireyin hem sağlık hem de mahremiyet ve özerklik gibi alanlarda ciddi engeller oluşturmaktadır.

Yaşlılığın neden olduğu bilişsel ve fiziksel gerilemeler (el titremesi, unutkanlık veya arayüzleri kavrama güçlüğü), erişim engelleri (yüksek maliyet veya abonelik oluşturamama), kullanım erişimi, psikolojik nedenler (teknofobi ve motivasyonel erişim) gibi nedenler yaşlıların dijital katılımını zorlaştırmaktadır. Dijital belirleyiciler, dijital dışlanma ve eşitsizlik riskini doğrudan etkileyen temel faktörlerdir (Uysal, 2020, s. 48-49). Bu tür dijital erişim sorunları, yaşlı bireylerin kırılabilirliğini artırarak onları farklı istismar türlerine karşı daha savunmasız hâle getirmektedir. Yaşlı bireylerin, teknolojik

imkânlarla ve bilgi ağlarına ulaşma noktasında yaşadığı imkânsızlıklar, dijital dünya ve sosyal dünya arasında görünmez engeller oluşturmaktadır (Akca, 2022, s. 220).

Yaşlılık ve dijital dışlanma konusunda geronteknoloji yaşlı dostu arayüzlerle erişim engellerinin azaltılması konusunda önemlidir. Kent planlaması yapılırken, yaşlı bireylerin bakım evleri veya huzurevlerinde kalmasına gerek kalmadan kendi mahallesinde ve evinde yaşlanması için temel unsurları belirlemektedir. Bu nedenle gerontolojik yaklaşım çevresel düzenlemeler, erişilebilirlik, iletişim, uyum ve iş birliği gibi unsurlar birlikte düşünülmelidir. Konutların fiziksel ve dijital altyapısının ergonomik biçimde tasarlanması, yaşlı dostu mekânların daha erişilebilir hâle gelmesini sağlamaktadır (Kalınkara, Tezel ve Zorlu, 2016, s. 512-513).

En basit hâliyle otomatik aydınlatma, sesli komut sistemleri ve acil durum butonları mekânsal güvenliği sağlamaktadır. Yaşlıların bakım evlerine muhtaç kalmadan, mahallelerinde ve evlerinde güvenle yaşamaları desteklenmektedir. Ancak söz konusu dijital katılım için ekonomik yetersizlikler mekânsal kısıtlılıklar oluşturmaktadır. Kurulum maliyetleri, cihazların bakımı ve eski altyapının değiştirilmesi için belirli bir bütçeye ihtiyaç vardır. Bu nedenle geronteknolojik gelişmeler, sınırlı bir yaşlı kitlesine ulaşabilmektedir. Bu bağlamda, yaşlı bireylerin dijital teknolojilere entegre olma süreçlerinde kuşaklar arası iş birliği dijital katılım sağlanması için önemlidir. Yaşlı bireyler teknoloji kullanımında yakın çevrelerinden destek alması dijital dayanışma ortamını ortaya çıkmaktadır (Kılıç ve Akca, 2024).

5. SONUÇ

Yaşam süreci, belirli zamanlamalar etrafında ilerleyen ve evrelere ayrılan renkli bir küredir. Yaşam evresi (life stage perspective), birbirini izleyen ve kişisel deneyimlerle anlam kazanan dönemlerin döngüsellidir. Birey, yaşam içerisinde kendisini bir sonraki yaşam evresine ve hedefine hazırlamaktadır. Yaşlılık dönemi için nasıl bir hazırlık sürecinden söz edilebilir? Gündelik yaşam anlatılarının büyük bir çoğunluğu yaşlılık sürecini "zamanın hızla geçtiği" ve yaşlılığın beklenmedik biçimde geldiği yönündeki ifadeler ile anlatılmaktadır. Bu ifadeler yaşlılığın, ani ve kırılmalı bir geçiş olarak algılandığını göstermektedir. Gençlik, sağlık ve zaman yaşamın temel "sermayeleridir." Yaşlılık dönemi bu sermayeleri istemsiz bir şekilde geri almaktadır. Can sıkıcı sağlık sorunları, beklenmedik kayıplar ve emeklilik ile toplumsal hayatta var olma biçimine veda etmektedir. Bu değişimler toplumsal statü, kimlik ve aidiyet duygusunu değiştirmektedir.

Gündelik yaşam, bireylerin toplumsal varoluşlarını sürdürdükleri, süreklilik arz eden ve kesintisiz bir akış içinde işleyen devasa bir sahne niteliğindedir. Ancak bu sahneyi yalnızca rutinler üzerinden açıklamak, gündelik yaşamın karmaşık yapısını anlamak için yetersizdir. Yaşlı bireyler açısından gündelik yaşam, bedensel, algısal ve bilişsel değişimlerin eşzamanlı olarak deneyimlenen bir alandır. Bu noktada Lefebvre'in mekânın toplumsal üretimi, kent hakkı ve ritmanaliz yaklaşımlarına başvurulmuştur. Yaşlılık deneyiminin modern kapitalist toplumdaki konumunu "zaman, mekân ve beden" üçlemi üzerinden anlaşılmıştır. Gündelik olanın işlerliği, büyük ölçüde bedensel kapasitelere dayanmaktadır. Hareket edebilme, dayanıklılık, güç ve denge gibi fizyolojik yeterlilikler, toplumsal hayata katılımı mümkün kılan temel koşullardır. Özellikle modern toplumun acelecilik, sürekli akış ve dakiklik gibi zaman rejimleri üzerine kurulu olduğu düşünüldüğünde, bu bedensel yeterliliklerin önemi daha da artmaktadır.

Modern toplumun en belirleyici düzlemini gündelik yaşam oluşturmaktadır. Lefebvre'in de belirtmiş olduğu gibi yapısal unsurlar; devlet, ekonomi, kent ve kapitalizm, bireyin yaşam dünyasına sızarak gündelik hayatı şekillendirmektedir. Modern toplumun ritmik

düzeni, normatif çerçeveleri ve tahakküm ilişkileri gündelik yaşamın sıradanlığı içerisinde çoğunlukla sorgulanmadan kabul edilmektedir. Bu nedenle gündelik yaşam eleştirel olarak sorgulanması gereken toplumsal bir düzlem niteliği taşımaktadır.

Lefebvre'in ritimanalitik perspektifinde günlük yaşamın rutinleşmesini analiz etmek, kapitalizmin zaman anlayışına yapısal olarak benzeyen bir kip üzerine düşündürmektedir. Kapitalist üretim süreci, gündelik yaşamda olduğu gibi tekrar eden bir yapı üzerine kuruludur. Gündelik hayatın içerisinde çalışma, tüketim, dinlenme ve alışkanlık biçimleri belirli bir zamansallık doğrultusunda düzenlenmektedir. Mekanikleşme ve otomasyonun belirleyici olduğu bu süreçte zaman, hedef odaklı bir nitelik kazanmıştır. Bu süreçte yaşamın ritmi, makinelerin ritmi ile senkronize bir hale gelmektedir. Kapitalist üretim süreci, döngüsel bir birikim sürecini yaratmaktadır. Bu hem insan emeğini hem de yaşam/ölüm sürecini sömürmektedir.

Modern toplumun niceliksel zaman kompartımanları biyolojik ve kozmik döngü arasında bir gerilim hattı oluşturmaktadır. Zaman, iktidar ilişkilerini, kamusal düzenlemeleri ve kurumsal beklentileri yapılandıran temel bir zamansal iskelet işlevi görmektedir. Çalışma hayatı, eğitim-öğretim süreçleri ve emeklilik gibi toplumsal kurumlar, bireylerin yaşam akışını düzenlemektedir. Bu yönüyle zaman, disiplinler bir nitelik kazanmakta; bireylerin davranışlarını, alışkanlıklarını ve yaşam pratiklerini belirli normatif çerçeveler içine yerleştirmektedir. Zamanın kurumsallaşmış biçimleri olan saatler, takvimler, mesai düzenleri ve çalışma pratikleri, bireyin gündelik yaşamda var olma biçimini oluşturan temel mekanizmalardır. Zaman, piyasa değeri ile bir karşılık bulmaktadır. Bu nedenle yaşlılık dönemi daha çok ekonomik değeri sınırlı bir yaşam evresi olarak değerlendirilmektedir.

Ayrıca çalışmanın odak noktasını oluşturan mekânın üretimi tartışması şu şekilde özetlenebilir: modern kapitalizmin hem özgürleştirici hem de sınırlayıcı bir tahayyül üzerinden mekânı nasıl kavramsallaştırdığı ve bu mekân algısını gündelik yaşama nasıl içkin kıldığıyla doğrudan ilişkilidir. Kapitalist bir toplumda mekân bütün unsurları ile toplumsal ilişkilerin, iktidar biçimlerinin ve yaşam ritimlerinin üretildiği bir zemindir. Bu nedenle, gündelik yaşam eleştirisini yaşlı bireyler üzerinden yürütürken, mekânsal örgütlenmeleri, zamansallıkları ve toplumsal ilişkileri birlikte ele alan kuramsal bir yaklaşım benimsemek gerekmektedir.

Lefebvre'in mekânın toplumsal üretimi yaklaşımı doğrultusunda, yaşlı bireylerin fiziksel, sosyal, ekonomik ve dijital mekânlarda farklılaşan dışlanma biçimleriyle karşılaştığını söylemek mümkündür. Çünkü yaşlılık, soyut mekânın üretkenlik çevriminin dışında kalmaktadır. Modern kapitalist toplumda yaşlılık, sembolik olarak da tüketilen bir deneyime dönüşmüştür. Yaşlılık dönemi romantik bir hale getirilmekte ve pastoral bir huzur illüzyonuyla yaşlılık sorunları sıradanlaştırılmaktadır. Yaşlıların karşılaştığı fiziksel engeller, istismar, yalnızlık, sağlık hizmetlerine erişim, bakım ihtiyacı, ekonomik yetersizlikler ve toplumsal dışlanma gibi gerçekliklerin üzerine nostaljik bir perde çekilmektedir. Bu estetize etme veya yaşlılığı bir nostalji nesnesine dönüştürme çabası, kent hakkını çeşitli yönleriyle engellemektedir. Böylelikle yaşlanma sürecine ilişkin hak temelli ve otantik bir kamusal diyalogun önüne geçmektedir.

Kaynakça

- Adler, P. A., Adler, P., & Fontana, A. (1987). Everyday life sociology. *Annual Review of Sociology*, 13, 217–235.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2014). *Türkiye’de yaşlıların durumu ve yaşlanma ulusal eylem planı uygulama programı*. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Akça, Ü. (2022). Engelli yaşlılara yönelik istismar ve ihmali. İçinde İ. Kalaycı (Ed.), *Multidisipliner boyutlarıyla Türkiye’de yaşlı istismarı ve ihmali* (ss. 203–224). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akçay, C. (2015). *Yaşlılık ve emeklilik: Kavramlar, kuramlar, sorunlar*. Pegem Akademi.
- Andrews, G. J., Evans, J., & Wiles, J. L. (2013). Re-spacing and re-placing gerontology: Relationality and affect. *Ageing & Society*, 33(8), 1339–1373.
- Andrews, G. J., Milligan, C., Philips, D. R. And Skinner M.W., (2009). Geographical Gerontology: Mapping A Disciplinary Intrsection. *Geography Compass*, 3 (5), 1641-1659.
- Bahar, H. İ. (2009). *Sosyoloji*. Uşak Kitabevi.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin sosyal inşası* (V. S. Öğütle, Çev.). Paradigma.
- Binay, B., & Tatlıcan, Ü. (2018). Sembolik etkileşimcilik ve gündelik hayatın sosyolojisi. In A. Esgin & G. Çeğin (Ed.), *Gündelik hayat sosyolojisi* (ss. 147–190). Phoenix Yayınevi.
- Blackshaw, T. (2009). Ageing and leisure. In T. Blackshaw & G. Crawford (Eds.), *The SAGE dictionary of leisure studies* (pp. 6-7). SAGE Publications.
- Blumer, H. (1986). *Symbolic interactionism: Perspective and method*. University of California Press.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford University Press.
- Çetin, İ. (2010). “Gecekonduunun Kentle Bütünleşme Sürecinde Alan-Mekân Faktörü: İzmir Örneği”. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- De Certeau, M. (2009). *Gündelik hayatın keşfi I: Eylem yöntemleri* (L. Arslan Özcan, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.
- De Certeau, M., Giard, L., & Mayol, P. (2009). *Gündelik hayatın keşfi II: Konut, mutfak işleri*. Dost Kitabevi.
- Esgin, A. (2018). Gündelik hayat sosyolojisi: Tarihsel süreç ve temel ilkeler. In A. Esgin & G. Çeğin (Ed.), *Gündelik hayat sosyolojisi: Temalar, sorunsallar ve güzergahlar* (ss. 13–34). Phoenix Yayınevi.
- European Commission. (2015). Growing the European Silver Economy.
- Gardiner, M. (2016). *Gündelik hayat eleştirileri* (D. Özçetin, B. Taşdemir, & B. Özçetin, Çev.). Heretik Basın Yayınları.
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in ethnomethodology*. Prentice-Hall.
- Giddens, A. (1998). *Sosyoloji: Eleştirel bir bakış*. Birey Yayıncılık.
- Giddens, A. (1999). *Toplumun kuruluşu: Yapılaşma kuramının ana hatları* (H. Özel, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (C. Güzel, Çev.). Kırmızı Yayınları.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Doubleday.
- Goffman, E. (2009). *Günlük yaşamda benliğin sunumu* (B. Cezar, Çev.). Metis Yayınları.
- Hacıoğlu, N., Gökdeniz, A. ve Dinç, Y. (2003). *Boş zaman ve rekreasyon yönetimi: Örnek animasyon uygulamaları*. Detay Yayıncılık.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal adalet ve şehir* (M. Morali, Çev.). Metis Yayınları.
- Heidegger, M. (1972). *On time and being* (J. Stambaugh, Trans.). Harper & Row.
- Kalaycı, I., & Özkul, M. (2017). Geleneksel kalabilsem modern olabilsem: Modernleşme sürecinde yaşlılık deneyimleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(18), 90–110.

- Ghulyan, H. (2017). Lefebvre'nin mekân kuramının yapısal ve kavramsal çerçevesine dair bir okuma [A reading of the structural and conceptual framework of Lefebvre's theory of space]. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 26(3), 1–29.
- Lefebvre, H. (2004). *Rhythmanalysis: Space, time and everyday life*. Continuum.
- Kalaycı, İ., & Özkul, M. (2018). Refakatçi aktörlerin yaşam doyumu, bakım yükü ve tükenmişlik düzeylerini etkileyen faktörler açısından bir değerlendirme (SDÜ Araştırma Uygulama Hastanesi örneği). *Elektronik Türk Çalışmaları*, 13(10).
- Kalekin-Fishman, D. (2013). Sociology of everyday life. *Current Sociology*, 61(5–6), 714–732.
- Kalınkara, V., & Arpacı, F. (2016). Yerinde yaşlanma. V. Kalınkara (Ed.), *Yaşlılık: Disiplinler arası yaklaşım, sorunlar, çözümler 2* (2. baskı, ss. 399–422). Nobel Yayınları.
- Kalınkara, V., & Kalaycı, I. (2019). Yaşlı sağlığı ve konut. İçinde V. Kalınkara (Ed.), *Yaşlılık: Yeni yüzyılın gerçeği* (ss. 65–93). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kalınkara, V., Tezel, H. E., & Zorlu, T. (2016). Gero(n)teknoloji: Yaşlı ve teknoloji. İçinde V. Kalınkara (Ed.), *Yaşlılık: Disiplinlerarası yaklaşım, sorunlar, çözümler-2* (ss. 509–540). Nobel Yayınevi.
- Keleş, R. (2015). *Kentleşme politikası* (14. baskı). İmge Kitabevi.
- Keller, M. L., Leventhal, E. A., & Larson, B. (1989). Aging: The lived experience. *The International Journal of Aging and Human Development*, 29(1), 67–82.
- Kern, S. (2013). *Zaman ve uzam kültürü (1880–1918)* (A. Selman, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılıç, S. ve Akca, Ü. (2020). Yaşlı bireylerde çevre erişilebilirliği bağlamında yaşlı-dostu camiler (Burdur il merkezinde bir araştırma). *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 164-177.
- Kılıç, S., & Akca, Ü. (2024). Baby Boomers ve Z kuşağındaki yetişkinlerin dijital teknoloji kullanımları ve kuşaklararası dijital dayanışma. *8gen-ART*, 4(1), 27-42.
- Kılıççı, Y. (1988). Yaşlılığın uyum sorunları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(3), 1–12.
- Kıral, B. (2021). Nitel araştırmada fenomenoloji deseni: Türleri ve araştırma süreci. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 92–103.
- Klimczuk, A. (2021). The silver economy as a constructive response in public policy on aging. In I. B. Bojanić & A. Erceg (Eds.), *Strategic approach to aging population: Experiences and challenges* (pp. 19–35). J. J. Strossmayer University of Osijek.
- Lefebvre, H. (1991). *Critique of everyday life* (Vol. 1, J. Moore, Trans.). Verso.
- Lefebvre, H. (1992). *Ritmanaliz: Mekân, zaman ve gündelik hayat* (A. L. Batur, Çev.). Sel Yayınları.
- Lefebvre, H. (2012). *Gündelik hayatın eleştirisi I* (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2013). *Gündelik hayatın eleştirisi II: Gündelik hayat sosyolojisinin temelleri*. Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2013). *Modern dünyada gündelik hayat* (I. Gürbüz, Çev.). Metis Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi* (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2015). *Gündelik hayatın eleştirisi III: Moderniteden modernizme (Gündelik hayatın meta-felsefesi)* (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2020). *Mekânın üretimi* (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayınları.
- Lefebvre, H. (2023). *Ritmanaliz: Mekân, zaman ve gündelik hayat* (A. Işık, Çev.; 5. bs.). Sel Yayıncılık.
- MacLeod, C. A., Ross, A., Sacker, A., Netuveli, G., & Windle, G. (2017). Re-thinking social exclusion in later life: A case for a new framework for measurement. *Ageing and Society*, 39(1), 1–38.

- Mazurchenko, A., & Maršíková, K. (2019). Digitally-powered human resource management: Skills and roles in the digital era. *Acta Informatica Pragensia*, 8(2), 72–87.
- Mellor, M. J., & Lindeman, D. (1999). The role of the social worker in interdisciplinary geriatric teams. *Journal of Gerontological Social Work*, 30(3–4), 3–7.
- Özkul, M., & Kalaycı, I. (2015). Türkiye’de yaşlılık çalışmaları. *Sosyoloji Konferansları*, (52).
- Peace, M. S., Holland, C., & Kellaher, L. (2005). Making space for identity. In G. J. Andrews & D. R. Phillips (Eds.), *Ageing and place: Perspectives, policy, practice* (pp. 188–204). Routledge.
- Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2013). *Sosyoloji kuramları* (H. Hülür, Çev.). De Ki Basım Yayım.
- Roberts, J. (2013). *Gündelik hayatın felsefesi*. Doruk Yayıncılık.
- Yırtıcı, H. (2005). *Çağdaş kapitalizmin mekânsal örgütlenmesi*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Schutz, A., & Luckmann, T. (1973). *The structures of the life-world* (Vol. 1). Northwestern University Press.
- Silver, H. (1995). Reconceptualizing social disadvantage: Three paradigms of social exclusion. In G. Rodgers, C. Gore, & J. B. Figueiredo (Eds.), *Social exclusion: Rhetoric, reality, responses* (pp. 57–80). International Institute for Labour Studies.
- Slattery, M. (2012). *Sosyolojide temel fikirler* (Ü. Tatlıcan & G. Demiriz, Haz.). Sentez Yayıncılık.
- Staehler, T. (2020). *Fenomenoloji* (M. Demirhan, M. B. Gürsoy, O. B. Kaplan, M. Türkan, & N. Şahankaya, Çev.). Fol Yayınları.
- Steverink, N., Westerhof, G. J., Bode, C., & Dittmann-Kohli, F. (2001). The personal experience of aging, individual resources and subjective well-being. *The Journals of Gerontology: Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 56(6), 364–373.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi* (O. Akınhay, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şahin, Ö., & Balta, E. (2001). Gündelik yaşamı dönüştürmek ve Marksist düşünce. *Praksis*, (4), 185–217.
- Şentürk, M., & Kurtkapan, H. (2017). Yaşlılığın mekânsallaşması: Kadıköy Moda’daki bir apartman üzerine nitel bir çalışma. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 11–23.
- Şentürk, Ü. (2014). Mekân sadece mekân değildir: Kentsel mekânın yeni tezahürleri. *Doğu Batı Dergisi*, (67), 85–107.
- Tartanoğlu, Ş. (2010). Sosyal dışlanma: Küreselleşme perspektifinden bir kavramsallaştırma çabası. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 42, 1–13.
- Tekeli, İ. (2011). *Kent, kentli hakları, kentleşme ve kentsel dönüşüm*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tufan, İ. (2014). *Türkiye’de yaşlılığın yapısal değişimi*. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tufan, İ. (2016). *Antik Çağ’dan günümüze yaşlılık ve yaşlanma* (2. baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- İçli, G. (2016). Sosyal statü ve rol bağlamında yaşlılık. H. Ceylan (Ed.), *Yaşlılık sosyolojisi* içinde (ss. 41-60). Nobel Yayınları.
- Tufan, İ., Oktuğ Zengin, M., & Tamer Köse, M. (2017). Sosyal gerontoloji. İçinde İ. Tufan & M. Durak (Ed.), *Gerontoloji* (Cilt 1, ss. 73–88). Nobel Yayınları.
- Turner, B. S. (Ed.). (2006). *The Cambridge dictionary of sociology*. Cambridge University Press.
- Özmete, E., Hablemitoğlu, Ş., & Yıldırım, F. (2012). *Ankara’da yaşlı yoksulluğu: Ekonomik, sosyal, kültürel ihtiyaçların analizi*. Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (YAŞAM).
- United Nations. (1991). *United Nations principles for older persons* (General Assembly resolution 46/91).

<https://www.un.org/development/desa/ageing/resources/international-year-of-older-persons-1999/un-principles-for-older-persons.html>

United Nations. (1991). *United Nations principles for older persons* (General Assembly resolution 46/91).

Uysal, M. T. (2020). Yaşlı bireylerin sosyalleşmesinde dijital teknolojinin rolü: Dijital yaşlılar üzerine bir çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 50, 43–59.

Onur, B. (2011). *Gelişim psikolojisi: Yetişkinlik, yaşlılık, ölüm*. İmge Kitabevi.

Van Dijk, J. A. G. M. (2020). *The digital divide*. Polity Press.

Wahl, H. W., & Lang, F. R. (2003). Aging in context across the adult life course: Integrating physical and social environmental research perspectives. *Annual Review of Gerontology & Geriatrics*, 23, 1–33.

Walker, A. (1997). Introduction: The strategy of inequality. In A. Walker & C. Walker (Eds.), *Britain divided: The growth of social exclusion in the 1980s and 1990s*. Child Poverty Action Group.

Wanka, A., Moulaert, T., & Drilling, M. (2018). From environmental stress to spatial expulsion: Rethinking concepts of socio-spatial exclusion in later life. *International Journal of Ageing and Later Life*, 12(2), 25–51.

World Health Organization. (2007). *Global age-friendly cities: A guide*. World Health Organization.

Yalçın, H. (2022). Bir araştırma deseni olarak fenomenoloji. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 213–232.

Yung, E. H. K., Conejos, S., & Chan, E. H. W. (2016). Social needs of the elderly and active aging in public open spaces in urban renewal. *Cities*, 52, 114–122.

Yurdadön, A. P. & Yavan, N. (2018). “Mekânın Üretimi ve Lefebvre’in Mekânsal Üçlü Kavramsallaştırmasının Görünürlüğü: Taksim Gezi Parkı Örneği”. *Planlama*, 28(3), 302-314.

Zheleva, E. (2013). Python-social adaptation of the elderly. *Trakia Journal of Sciences*, 11(3), 234–236.

Calasanti, T., & Slevin, K. F. (2001). *Gender, social inequalities, and aging*. AltaMira Press.